

शाश्वत विकासात शिक्षणाची भूमिका

प्रा. उषा प्रशांत क्षत्रिय

के. के. वाघ शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

Abstract

जागतिकीकरणाच्या युगात ज्ञानाचा भला मोठा स्फोट झाला असल्यामुळे रोज एका नव्या प्रश्नाची समस्या आजच्या पिढीसमोर उभी राहत आहे. त्या समस्यांना निर्धाराने सामोरे जाणाऱ्या सक्षम व संस्कारी पिढी निर्माण करण्याची जबाबदारी शिक्षकावर आहे. व्यक्तीने केवळ सुशिक्षित होऊन चालणार नाही. तर सुसंस्कृत झाले पाहिजे त्याकरीता परस्पर सामंजस्य, सहकार्य व शिक्षणातून शाश्वत विकासाकडे मार्गक्रमण करता येणार आहे. शिक्षणाच्या माध्यमातून ज्ञान, चारित्र्य आणि संस्काराचे मूल्य संवर्धन केले जाते. म्हणजेच शिक्षणामुळे व्यक्तिमत्त्वाचा विकास घडून येतो. व्यक्तीच्या विकासातून, समाजाचा, राष्ट्राचा पर्यायाने विश्वाचा विकास घडवून आणता येतो. शाश्वत विकासातून वर्तमान व भविष्य या दोन्ही स्थितींचा विचार आवश्यक आहे. याकरीता शाश्वत विकासाची गरज विचारात घेणे आवश्यक आहे. त्यानुसार शिक्षणाची उद्दिष्टे लक्षात घ्यावी लागतात. शिक्षणातून बौद्धिक तसेच आध्यात्मिक विकासाला चालना मिळते. शाश्वत विकासाचा विचार करताना मानवी दृष्टीने अंतर्गत व बाह्य विकास या दोन्ही पैलूंचा विचार करावा लागता हा विकास व्यक्तीचा, समाजाचा तसेच समाजातील संस्थांचा विकास असतो. शाश्वत विकासात शैक्षणिक गुणवत्तेवर भर द्यावयाचा आहे. याकरीता तज्ज्ञ लोकांना अधिकाधिक प्रमाणात सामावून घेणे आवश्यक आहे. तसेच शैक्षणिक प्रशासक, नोकरशाहा व शिक्षण संस्थांचालकांना गुणवत्तेची जाणीव झाली पाहिजे. याकरीता शिक्षणातून शाश्वत विकास होणे आवश्यक आहे. माध्यमिक शिक्षण देतानाच शाश्वत शिक्षणाच्या विकासाचा विचार केला गेलेला आहे. या विद्यार्थ्यांना पुढील आयुष्यात उपयोगी पडणाऱ्या नाबिंचा या ठिकाणी विचार करण्यात आलेला आहे.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना -

आज शिक्षण हे विकासाचे हुकमी साधन आहे पण शिक्षणाच्या शाश्वत विकासाची व्याख्या ही भिन्न प्रकारे केली जाते. शिक्षण हे केवळ विशिष्ट कालावधीत घेणे ही संकल्पना जूनी आहे. आज कोणत्याही वयात शिक्षण घेण्याची मानसिकता निर्माण होत आहे पण ही मानसिकता मर्यादित आहे. वय व शिक्षणाचा संबंध नाही तर ज्ञान घेण्याची अभिलाषा व्यक्तीमध्ये असणे आवश्यक आहे. शाश्वत शिक्षण हे मानवाच्या उच्चतम व्यक्तिमत्त्वाचे गमक दिसून येते. जागतिकीकरणाच्या युगात ज्ञानाचा भला मोठा स्फोट झाला असल्यामुळे रोज एका नव्या प्रश्नाची समस्या आजच्या पिढीसमोर उभे राहत आहेत त्या समस्यांना निर्धाराने सामोरे जाणाऱ्या सक्षम व संस्कारी पिढी निर्माण करण्याची जबाबदारी आजच्या शिक्षकावर येते. शिक्षण म्हणजे ज्ञान मिळवणारे ऐवढेच अपेक्षित नाही तर व्यक्ती, वृत्ती, निर्णयक्षमता, समायोजनक्षमता, भावनांचे व्यवस्थापन करण्याच्या क्षमतांचा विकास होणे गरजेचे आहे.

शाश्वत विकास म्हणजे मानवाच्या अनेक पिढ्यांचे दीर्घकाळापर्यंत कल्याण साध्य करण्यासाठी होणारी प्रगती होय. मानवातील सुप्तवस्थेतील उत्तमतेच्या गुणांचा विकास करणे म्हणजे शिक्षण - स्वामी विवेकानंद यांनी अशी व्याख्या केली आहे. यावरून केवळ ज्ञानाचा फायदा स्वार्थासाठी न करून घेता सामाजिक हितासाठी केला तरच त्याद्वारे सर्व मानवजातीचे कल्याण साधले जाणार आहे. १८९३ च्या शिकागो परिषदेत भारताचे प्रतिनिधी करणाऱ्या स्वामीजींनी सर्व देशातील नागरिकांना बंधु संबोधून स्वःसंस्कृतीच्या विशालतेची जाणीव करून दिली हाच खऱ्या शिक्षणाचा हेतू मानवजातीचे हित व कल्याण साधते.

TRANSFORMING EDUCATIONAL INSTITUTIONS - A NEED AND REQUIREMENT

Prof. Kirti Dilip Chitte¹ & Dr. Bhushan Vasant Rao Kardile²

(Assistant Professor), K.K. Wagh College of Education, Nashik, Maharashtra, India.

Email: kirtichitte82@gmail.com

(Principal), K.K. Wagh College of Education, Nashik, Maharashtra, India.

E.mail : bvkardile@kkwagh.edu.in

Abstract

With some special objectives, the society has developed the education society in order to develop the rituals and cultures of the social societies for the development and progress of humen, through which the reflection of the society can be seen. Same way the various efforts and steps to be taken for the development and the progress of the society. To create orthodox and stubborn society is not the aim of Education system, but so called Ivory tower educationalist experts decide objectives for the Education system and also frame the curriculum, which is not sufficient to reach up to the level of Sustainable development. Sustainable development is the basic need of the society and the individuals. For the same the education process should be supportive to achieve it. The learner should remain student, ever, to learn and adopt the new knowledge. This was published by UNESCO in the year 1959 in the publication – 'WORLD EDUCATIONAL CRISES' and it gave the dictum of lifelong education through which they conveyed the message of continuous education to society. In the year 1972 UNESCO had published the second report named-Learning to be. And gave the dictum for sustainable development. Further in the year 1984 UNO published the definition under the Chairmanship of Swedish Prime Minister Mrs. Blumland, it explained the sustainable development means not only the fulfilment of present individual needs but it means a person should acquire the knowledge for the fulfilment of the present and future needs of an individual's without disturbing the lines of new generation of present society. In 1999 UNESCO published the 3rd report on education generally known as Jacques Delors, the title named as "Learning The Treasure With In" which explain the develop the productive society and the productive human, must adopt Four aspects of Education such as Learning for Co-Existence or Inter Personal Life, Learning for acquiring knowledge, Learning For Mastery over some skills, Learning for Self Investigation, in this way the role of Education in development of the society has widened, but to carry the responsibility under Education System do our existing Education system and the teachers carry enough potential to handle the responsibilities of sustainable development? But the answer to it is 'FLAT NO', because in our society we have lots of diversity in the culture as one society based on caste, creed, religion and linguistic differences and the Educational and social problems are difference and regional levels. Hence, the industrial sector uses Kaizan techniques to develop the industries in Japan, so observing the same technique in Education sector too, we need to solve the problems of Education filed and to develop.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

Copyright © 2018, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

PRINCIPAL
K.K. Wagh College of Education
Nashik

शिक्षणाची चिरंतन विकासातील भूमिका

प्रा. दिपाली वाल्मिक सूर्यवंशी & प्रा. भामरे योगिता भास्कर

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना :-

मानवातील सुसावस्थेतील उत्तमतेच्या गुणांचा विकास करणे म्हणजे शिक्षण. अशी व्याख्या थोर तपस्वी शिक्षणतज्ञ स्वामी विवेकानंदानी केली. यावरून केवळ ज्ञानाचा फायदा स्वार्थासाठी न करून १८९३ च्या शिकागो परिषदेत भारताचे प्रतिनिधी करणारे स्वामीजींनी संपूर्ण सर्व देशातील नागरिकांना बंधु संबोधून स्वःसंस्कृतीची विशालतेची जाणीव करून दिली हाच ख-या शिक्षणचा हेतू मानवजातीचे हित व कल्याण साधले.

शिक्षणाने माणूस स्वार्थी व संकुचित, एकांगी, विकास, असमातोल, मानसिक, अस्वास्थ्यता असे अनेक समस्या ओढावून घेतल्या त्याचे कारण शोधता त्यांच्यात कमी होत चाललेली अंतर्दृष्टी केवळ भौतिक सुविधांतच सुख असते तर अमेरिक, जपान, सारख्या विकसित देशंसमोर ही समस्या उद्भवल्या नसल्या. त्यासाठी चिरंतर असा भविष्याचा विचारकरणअपर्यास ठरते. व त्यासाठी चिरंतर विकासमहत्वाचा आहे.

चिरंतन विकास :-

सातत्याने केलेली प्रगती व त्यास अंतर्दृष्टीची जोड हाच चिरंतन विकासाचा मुलमंत्र होय. वर्तमान समस्यांची सोडवणुक करताना भविष्यात्मक पिढीची गरजांचे भान ठेवून समतोल राखण्याचा जाणीवपूर्वक केलेला विकास म्हणजे चिरंतन विकास होय.

केवळ संकुचित, सुशिक्षित होउन चालणार नाही तर सुसंस्कृत झालो तरच परस्पर सामंजस्य शिक्षणतून सहकार्य व सहकार्यातून चिरंतन विकासाकडे मार्गक्रमण करता येणार आहे.

पर्यावरण शिक्षणातून शाश्वत विकास.

सुवर्णा पुरूषोत्तम बत्तासे

सहा. प्रा. के. के. वाघ शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

E-mail ID:- battase.s@gmail.com

Abstract

एकविसाव्या शतकातील मानवाने प्रगतीची उत्तुंग शिखरे गाठलेली आहेत. मानवाच्या लक्षावधी वर्षांच्या इतिहासातून असे लक्षात येते की, मानव प्राणी व निसर्ग यांचे परस्परांशी अतुट नाते आहे. निसर्गातील अनेक प्राणीमात्रांपैकी मानवालाच प्रचंड बुद्धिमत्ता लाभलेली आहे. आपली बुद्धिमत्ता, वाचाशक्ती, कल्पनाशक्ती व तंत्रकौशल्याच्या बळावर मानवाने स्वतःची प्रचंड प्रगती केलेली आहे व आजही करीत आहे. मानवाच्या या वैशिष्ट्यामुळे समाजप्रियतेमुळे त्याच्या भोवतीच्या नैसर्गिक पर्यावरणाला सामाजिक पर्यावरणाची सुध्दा जोड मिळालेली आहे. परंतु दुसरीकडे वैज्ञानिक प्रगतीमुळे नैसर्गिक व सामाजिक पर्यावरणाविषयी गुंतागुंतीच्या भयावह समस्या निर्माण झाल्या या पार्श्वभूमीवर पर्यावरण विषयक जागृती होणे आवश्यक आहे. वसुंधरा परिषद ही १९९२ ला ३ ते १४ जूनमध्ये एकूण बारा दिवस ब्राझिलमध्ये 'रिओ हि जानेरो' या शहरात संपन्न झाली. यातूनच संयुक्त राष्ट्रसंघ पर्यावरण आयोगाची स्थापना झाली. दिनांक ५ जून हा दिवस 'जागतिक पर्यावरण दिन' म्हणून साजरा केला जातो. भारतात १९८६ च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक घोरणात दिलेल्या दहा गाभाभूत घटकांमध्ये 'पर्यावरण संरक्षण' हा एक घटक होता. परंतु त्याचा अध्यापनात फारसा विचार झाला नाही. २००० सालच्या शालेय शिक्षणाच्या राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखड्यापर्यंत सर्वच पर्यावरणविषयक जाणिवेवर भर देण्यात आला. पर्यावरण असंतुलन व प्रदूषण हा प्रश्न भारतापूरताच मर्यादित नाही तर जागतिक स्तरावरील प्रश्न म्हणून याचा सर्वत्र विचार केला जात आहे. या सर्व गोष्टींचा विचार करून लेखिकेने पर्यावरण विषयक महत्वाच्या मुद्द्यांची मांडणी पुढीलप्रमाणे करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना:-

आजच्या मानवाला जल, वायू, जमिनीची धूप, जमिनीची प्रत, लोकसंख्या वाढ, जंगलतोड, वन्य पशू-पक्षांची कमतरता, आम्ल पाऊस, ओझोन कवच रक्षण, वाळवंटात वाढ, पृथ्वीच्या तापमानात वाढ, जैविक भिन्नतेत तुटवडा, ऋतुचक्रातील बदल, जैविक व्यवस्थापन, खनिज तेल कमतरता, पूर, भूकंप इत्यादी समस्या भेडसावत आहेत. मानवी जीवन ख-या अर्थाने सुखी समाधानी राहावे म्हणून निकोप, सुंदर पर्यावरणाची नितांत गरज आहे. प्रत्येक समाज, प्रत्येक देश जगण्यासाठी आणि भरभराटीसाठी परिस्थितीशी झगडत आहे. विकसित देश निसर्गातील साधनसंपत्तीचे मोठ्या प्रमाणावर अपहरण करीत आहेत. प्रत्येक देशाचा आर्थिक विकास हा पर्यावरणावरच अवलंबून असतो. आजच्या विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरणविषयक जाणीव व ज्ञान निर्माण करून पर्यावरण रक्षणाविषयी प्रयत्न करणे आवश्यक झालेले

SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Ms. Suvarna Prakash Desale

K.K.Wagh College of Education, Nashik., E-mail : suvarna.desale@kkwagh.edu.in

Abstract

Sustainable development based research and education is the back bone of a nation. Moreover, sustainable development policies highlight the role of education which has become the need of the day to create the awareness among the students, researchers and teachers as well as in local communities for environment protection. In this context, Education for Sustainable Development carries important tools to enable the learners not only to be prepared for what their lives and career will require, but also to contribute for a more sustainable development and to take conscious decisions. To address the challenges within the Sustainable Development Goals requires only the willingness of education leaders and stakeholders to adjust their curricula and engage the teaching body towards the change our world demands. The present paper gives an overview regarding the role of research and higher education in the development of a country in sustainable manner. Research is the effective implementation of sensitization programs is the urgent need of the hour. Education is a very effective tool for sensitizing sustainability and it can be done with public awareness, education and training.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

Introduction:

To care about sustainable development means to accept responsibility for the well being of future generations and also our habitat. An affirmative attitude towards sustainability has to be an integral part of the moral foundation of our activities and of our lifestyle and this should be percolated in our education system in general and Higher Education in particular. This means that promoting sustainable development must be an important aspect of the educational agenda at all levels. It starts in kindergarten and it goes all the way to university level and beyond. It basically of a basic understanding of the problem of sustainability, an inspection of all aspects of our life under the criterion of sustainability and finally an active search for new methods and techniques to further sustainable development.

Development needs to be sustainable and should consider how to incorporate India's cultural richness and traditions of living in harmony with nature. Initiatives should be supported to integrate research. This requires an increase in education funding. There is also a need to reconcile current discipline-based educational structures with the trans-disciplinary

COMMUNITY PARTICIPATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Prof. Waghmare Jayashri Dattatrey¹ & Amrut Rao²

¹K.K.Wagh College of Education, Nashik

²Head Mistress of K.K.Wagh Universal School, Nashik

Abstract

It has been found that to make development, sustainable it is better to mobilize the society rather than leading it, because once the self confidence in the people geneates it will not take along time for the flowers of development to blossom. Development is considered an inherent goal for all individuals and society. As India has the largest population of poor people, villagers. Indian population have various religion, cast, and community, So through this population we can develop our nation sustanaibly. Also through the community participation we can make good healthy, better environment, awareness of current problems and issues for sustainable development. Also we can make capacity building and decision making power ability inculcate in the society. Development is not about the delivery of goods to passive citizenry. It is about active participation and growing empowerment. Community Participation for sustainable development leads to empowerment of community self, because empowerment centres on individuals developing a critical understanding of their circumstances and social reality.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

➤ SUSTANAIBLE DEVELOPMENT CONCEPT:

There are many definitions of sustainable development but in 1987 which first appeared "Development that meets the needs of the present without comprising the ability of future generations to meet their own needs." (Bruntland 1987)

The ability of an organisation to develop a strategy of growth the development that continues to function identifinetly (World Bank - 1992)

Sustainability can be defined as the ability of system of any kind to endure and be healthy over the along term

There are various ways of defining sustainability in the context of development which depend on the perspectives and priorities of the stakeholders (cannon, 1999)

"A sustainable society" is one that is healthy, vital, resilient, and able to creatively adapt to changing conditions over time.

From all this definition we can conclude that sustainable development to be defined by people themselves, to represent an on going process of self-realisation & empowerment. The community supposed to be brought in the focus through participation without community

Copyright © 2018, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

PRINCIPAL
K.K.Wagh College of Education
Nashik

NEED OF EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Prof. Ms. Sneha M. Gaikwad¹ & Prof. Ms. Pratibha L. Jadhav²

¹K. K. Wagh College Of Education, DGP Nagar, Nashik Road. smgaikwad1657@yahoo.com

²K. K. Wagh College Of Education, DGP Nagar, Nashik Road.

Abstract

The earth is our common home where we survive and develop ourselves. But survival and development are impossible without the environment. The environmental resources are limited but human needs are always growing. The earth cannot be made bigger and richer to supply our growing needs. On the one hand, our development activities should be enabled to continue in the long term. On the other hand, the future generations must get what we have got. So we must use the resources wisely, carefully and responsibly to let our coming generation live the comfort we lived. This is called sustainable development. Education is the most powerful weapon which can be used to change the world. Therefore education is essential for sustainable development. The present paper focuses on the concept of Sustainable development, meaning of education and its need for sustainable development.

Keywords: Sustainable development, Education

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

Concept of sustainable development -

According to Brundtland report "Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations meet their own needs." This definition emphasizes that natural resources are vital to every one of us even the unborn future generations. It means resources like air, water, and minerals etc. which are essential to meet our needs. If we pollute the air, water, sources and deplete the non-renewable resources like coal, petroleum, natural gases etc... then future generations would suffer. Therefore the concept sustainable development emphasizes that we have no right to deny the right to life to future generation. The world's stock of resources not only meant for present generation but also for future generation. That is why it is our responsibility to use the environment judiciously to meet our needs of today, then bequeath them to our children and grandchildren so that they are able to meet their own needs as well.

Sustainable development is a broad concept it includes issues related to economy, environment and society i. e. Climate change, disaster risk reduction, biodiversity, poverty reduction, global warming, carbon sinks, weaker ozone layer, energy security, human population, over consumption and increasing population, pollution, financial crisis, environmental issues, sustainable consumption.

Copyright © 2018, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

PRINCIPAL
K.K.Wagh College of Education /
Nashik

Compose

Inbox 434

Starred

Snoozed

Sent

Drafts 5

More

Labels

More

Date: 05-03-2018

Dear Sir/Mam,

Your issue has been submitted successfully on www.srjis.com

Issue Submission Details.

Issue Title: K .K. WAGH COLLEGE OF EDUCATION, NASHIK.

Issue Author: Editor- In- Chef - Dr. Yashpal D. Netragaonkar.

Abstract:

Citation:

Refrance:

Refrance:

Issue Page Link: http://srjis.com/issues_data?issueId=102.

Regards,
Admin (srjis.com)

Start Your Research Journey

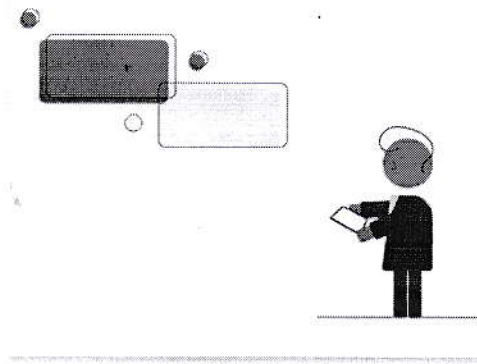
Welcome to Scholarly Research Journals

Dear Scholars, Academicians, Readers, and Contributors, I have great pleasure in opening this Journal I would like to welcome you most warmly to the Scholarly Research Journal website. The scholarly research journal is an open-access journal available for viewers, contributors, and readers. The Scholarly Research Journal is published online bimonthly and printed quarterly. SRJ discusses the academic, and scientific issues related to diverse streams of Education across the Globe. I would also like to begin by extending my particular thanks to Scholars, Academicians, Readers, and Contributors in every corner of the Globe for providing their moral support consistently at every stage of Scholarly Research Journal's development.

We would like to thank you especially contributors for making the effort to fruitful. Scholarly Research Journal's really want to take up Academicians, Readers, Contributors visions to generate the research related skills and qualities and this is the ultimate and concrete aim of the Scholarly Research Journal's.

With this in mind, Scholarly Research Journal's has taken leading step in the publication. I wish all to stimulate your discussions, innovations and educational practices through this Journal. Thank you for visiting to Scholarly Research Journal's and being with us.

[Submit your Article](#)

[About SRJIS](#)

[Online Submission](#)

[SRJIS Services](#)

[Open Access Policy](#)

[Policy on Plagiarism](#)

[FAQs](#)

+91-9881595917

srjisarticles16@gmail.com

Articles on Scholarly Research Journals have been previewed and authenticated by the authors before sending for the SRJIS publication and Print. The SRJIS Editor-in-Chief or Editor or Editorial Board are not entitled to either justify or be responsible for inaccurate and misleading information. It is the complete and solely responsibility of the concerned person/author. If any queries or infringement occurs, subject to Pune Jurisdiction. Please go through our Plagiarism Policy use of this site indicates your agreement to the terms of use. Copyright © Scholarly Research Journals (SRJIS)

Powered by SK AI Technologies & Solutions | All Right Reserved © 2023

शाश्वत विकासात शिक्षणाची भूमिका

प्रा. उषा प्रशांत क्षत्रिय

के. के. वाघ शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

Abstract

जागतिकीकरणाच्या युगात ज्ञानाचा भला मोठा स्फोट झाला असल्यामुळे रोज एका नव्या प्रश्नाची समस्या आजच्या पिढीसमोर उभी राहत आहे. त्या समस्यांना निर्धाराने सामोरे जाणाऱ्या सक्षम व संस्कारी पिढी निर्माण करण्याची जबाबदारी शिक्षकावर आहे. व्यक्तीने केवळ सुशिक्षित होऊन चालणार नाही. तर सुसंस्कृत झाले पाहिजे त्याकरीता परस्पर सामंजस्य, सहकार्य व शिक्षणातून शाश्वत विकासाकडे मार्गक्रमण करता येणार आहे. शिक्षणाच्या माध्यमातून ज्ञान, चारित्र्य आणि संस्काराचे मूल्य संवर्धन केले जाते. म्हणजेच शिक्षणामुळे व्यक्तिमत्त्वाचा विकास घडून येतो. व्यक्तीच्या विकासातून, समाजाचा, राष्ट्राचा पर्यायाने विश्वाचा विकास घडवून आणता येतो. शाश्वत विकासातून वर्तमान व भविष्य या दोन्ही स्थितीचा विचार आवश्यक आहे. याकरीता शाश्वत विकासाची गरज विचारात घेणे आवश्यक आहे. त्यानुसार शिक्षणाची उद्दिष्टे लक्षात घ्यावी लागतात. शिक्षणातून बौद्धिक तसेच आध्यात्मिक विकासाला चालना मिळते. शाश्वत विकासाचा विचार करताना मानवी दृष्टीने अंतर्गत व बाह्य विकास या दोन्ही पैलूंचा विचार करावा लागता हा विकास व्यक्तीचा, समाजाचा तसेच समाजातील संस्थांचा विकास असतो. शाश्वत विकासात शैक्षणिक गुणवत्तेवर भर द्यावाचला आहे. याकरीता तज्ज्ञ लोकांना अधिकाधिक प्रमाणात सामावून घेणे आवश्यक आहे. तसेच शैक्षणिक प्रशासक, नोकरशहा व शिक्षण संस्थांचालकांना गुणवत्तेची जाणीव झाली पाहिजे. याकरीता शिक्षणातून शाश्वत विकास होणे आवश्यक आहे. माध्यमिक शिक्षण देतानाच शाश्वत शिक्षणाच्या विकासाचा विचार केला गेलेला आहे. या विद्यार्थ्यांना पुढील आयुष्यात उपयोगी पडणाऱ्या बाबींचा या ठिकाणी विचार करण्यात आलेला आहे.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना -

आज शिक्षण हे विकासाचे हुकमी साधन आहे पण शिक्षणाच्या शाश्वत विकासाची व्याख्या ही भिन्न प्रकारे केली जाते. शिक्षण हे केवळ विशिष्ट कालावधीत घेणे ही संकल्पना जूनी आहे. आज कोणत्याही वयात शिक्षण घेण्याची मानसिकता निर्माण होत आहे पण ही मानसिकता मर्यादित आहे. वय व शिक्षणाचा संबंध नाही तर ज्ञान घेण्याची अभिलाषा व्यक्तीमध्ये असणे आवश्यक आहे. शाश्वत शिक्षण हे मानवाच्या उच्चतम व्यक्तीमत्त्वाचे गमक दिसून येते. जागतिकीकरणाच्या युगात ज्ञानाचा भला मोठा स्फोट झाला असल्यामुळे रोज एका नव्या प्रश्नाची समस्या आजच्या पिढीसमोर उभे राहत आहेत त्या समस्यांना निर्धाराने सामोरे जाणाऱ्या सक्षम व संस्कारी पिढी निर्माण करण्याची जबाबदारी आजच्या शिक्षकावर येते. शिक्षण म्हणजे ज्ञान मिळवणारे ऐवढेच अपेक्षित नाही तर व्यक्ती, वृत्ती, निर्णयक्षमता, समायोजनक्षमता, भावनांचे व्यवस्थापन करण्याच्या क्षमतांचा विकास होणे गरजेचे आहे.

शाश्वत विकास म्हणजे मानवाच्या अनेक पिढ्यांचे दीर्घकाळापर्यंत कल्याण साध्य करण्यासाठी होणारी प्रगती होय. मानवातील सुप्तवस्थेतील उत्तमतेच्या गुणांचा विकास करणे म्हणजे शिक्षण - स्वामी विवेकानंद यांनी अशी व्याख्या केली आहे. यावरून केवळ ज्ञानाचा फायदा स्वार्थासाठी न करून घेता सामाजिक हितासाठी केला तरच त्याद्वारे सर्व मानवजातीचे कल्याण साधले जाणार आहे. १८९३ च्या शिकागो परिषदेत भारताचे प्रतिनिधी करणाऱ्या स्वामीजींनी सर्व देशातील नागरिकांना बंधु संबोधून स्वःसंस्कृतीच्या विशालतेची जाणीव करून दिली हाच खऱ्या शिक्षणाचा हेतू मानवजातीचे हित व कल्याण साधते.

शाश्वत विकास संकल्पना -

सातत्याने केलेली प्रगती व त्यास अंतर्दृष्टीची जोड हाच शाश्वत विकासाचा मुलमंत्र होय. "वर्तमान समस्यांची सोडवणूक करताना भविष्यात्मक पिढीच्या गरजांचे भान ठेवून समतोल राखण्याचा जाणीवपूर्वक केलेला विकास म्हणजे शाश्वत विकास होय".

केवळ सुशिक्षित होउन चालणार नाही तर सुसंस्कृत झालो तरच परस्पर सामंजस्य शिक्षणातून सहकार्य व सहकार्यातून शाश्वत विकासाकडे मार्गक्रमण करता येणार आहे.

"आर्थिक विकासाच्या प्रक्रियेतून अखिल मानव जातीचे कल्याण साधण्यासाठी संपदांचा योग्य पध्दतीने वापर करणे म्हणजे शाश्वत विकास होय. पर्यावरण सुरक्षित, समृद्ध आणि गुणवत्तापूर्ण असेल तरच मनुष्याचे अस्तित्व कायम राहिल अन्यथा नाही. पर्यावरण सुध्दा सजीवानी केलेली हानी सहज करते आणि त्यांच्याकडून करण्यात आलेल्या संवर्धनामुळे लाभवित्त होते हेच शाश्वत विकासाचे सूत्र आहे."

Sustinere या लॅटीन शब्दापासून Sustainability या शब्दाचा उगम झाला आहे. याचाच मराठीत अर्थ चिरकाल सहाय्यभूत होणे, टिकाऊ स्वरूपाचे असणे असा होतो. १९८३ ते १९८५ मध्ये शाश्वत शिक्षणाची संकल्पना प्रथम मांडण्यात आली.

"सध्याच्या पिढीच्या गरजांची पूर्तताही भविष्यकाळातील पिढीच्या गरजा भगविण्यासाठीच्या क्षमता अबाधित राखून करणे म्हणजे शाश्वत विकास होय."

शिक्षण म्हणजे संपूर्ण विकासाच्या दृष्टीने पुरक असे संजीवन सामर्थ्य होय. शिक्षणाच्या माध्यमातून ज्ञात चारित्र्य आणि संस्काराचे मूल्य संवर्धन केले जाते म्हणजे शिक्षणामुळे व्यक्तिमत्त्व विकास घडून येतो. व्यक्तीच्या विकासातून समाजाचा राष्ट्राचा पर्यायाने विश्वाचा विकास घडवून आणता येतो.

एकूणच असे म्हणता येईल की शाश्वत विकासामध्ये वर्तमान व भविष्य अशा दोन्ही स्थितीचा विचार आवश्यक आहे.

शाश्वत विकासाची गरज -

- 1) व्यक्तीच्या सार्वत्रिक गरजा व वैयक्तिक प्रगतीचा विकास साधणे.
- 2) राष्ट्र व समाजाच्या विकासासाठी शाश्वत विकास आवश्यक आहे.
- 3) संतुलित विकास होण्यासाठी आवश्यकता आहे.
- 4) मानवी अस्तित्व टिकविणे ही काळाची गरज बनली आहे.
- 5) भावी पिढीच्या विकासाची ग्वाही देण्या साठी आवश्यकता आहे .
- 6) पर्यावरण अस्तित्वासाठी शाश्वत विकास आवश्यक आहे
- 7) नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा पुरेसा, सुयोग्य वापर होण्या साठी करणे वरील सर्व बाबी करीता शाश्वत विकासाची गरज दिसून येते.

समग्र विकासासाठी शिक्षण :-

शिक्षण म्हणजे संपूर्ण विकासाच्या दृष्टीने पूरक असे संजीवन सामर्थ्य होय. शिक्षणाने बौद्धिक तसेच आध्यात्मिक विकासाला चालना मिळते. संपूर्ण विकास म्हणजे सर्वांचा विकास सर्व जाती, धर्म, पंथ, महिला आणि दुर्बल घटक तसेच अल्पसंख्यांक यांचा विकास होय. संपूर्ण विकास म्हणजे साक्षरतेच्या पलीकडे जाउन मानवाच्या प्रगतीचा

दूरचा टप्पा गाठणे होय, शाश्वत विकासाचा विचार करताना मानवी दृष्टीने अंतर्गत व बाह्य विकास या दोन्ही पैलूंचा विचार करावा लागतो. विकास व्यक्तीचा, समाजाचा तसेच समाजातील संस्थांचा विकास असतो. एखाद्या राष्ट्राचा, खंडाचा आणि जगाचा विचार करता शाश्वत विकासाच्या प्रक्रियेत अनेकांना सामावून घेणे, अनेक प्रदेशांना विकासासाठी पोषाक वातावरण तयार करण्यावर भर देणे आवश्यक असते.

गुणवत्तेचा आग्रह धरणे:-

शाश्वत विकासात शैक्षणिक गुणवत्तेवर भर द्यावयाचा आहे. त्यासाठी तज्ज्ञ लोकांना अधिकाधिक प्रमाणात सामावून घेणे आवश्यक आहे. नोकरशाहा, शैक्षणिक प्रशासक तसेच शिक्षण संस्थांचालक यांना गुणवत्तेची जाणीव झाली पाहिजे. प्रत्येक संस्थेने आपले ध्येय, उद्दिष्टे कोणती आहेत व त्यादृष्टीने आपण किती प्रयत्न करतो यावर भर दिला पाहिजे निरंतर शिक्षणातून स्वयंचलित मार्ग विकसित करणे सामाजिक विकासाला चालना देणे, लोकांना गुणवत्तेत सहभागी करणे, गुणवत्तेचा पाठपुरावा करणे आणि बदलासाठी लोकांना तयार करणे या बाबी महत्वाच्या आहेत. शाश्वत शैक्षणिक विकासांमुळे शिक्षण संस्था व समाज यांना जवळ आणता येते. शिक्षणात शिस्त जोपासता येते. मूल्य विकसित करता येते. दर्जा उंचावता येतो. विद्यार्थी व संस्था यांची कामगिरी सतत बदलता येते.

शाश्वत विकासात शिक्षणाची भूमिका:-

स्वातंत्र्यपूर्व काळापासून शिक्षण जीवनोपयोगी कसे होईल यासाठी प्रयत्न केले गेले आहे. महात्मा गांधीजींनी त्यासाठी मुलोटोयोगी शिक्षणाची मल्पना मांडली आहे. त्यांच्या मते सातवी पास झाल्यानंतरच विद्यार्थ्यांना विद्यार्थ्यांना एखाद्या व्यवसाय करता आला पाहिजे म्हणजे जीवन जगण्यासाठी व चरित्रार्थीचे साधन म्हणून शिक्षणाचा उपयोग झाला पाहिजे. नंतर १९७३ साली माध्यमिक शिक्षणात कार्यानुभव या विषयाचा अंतर्भाव करण्यात आला. विद्यार्थ्यांला शेती कशी करता येईल, शेती किंवा शेती विषयक शिक्षण दिले जाते. विद्यार्थ्यांला या शिक्षणातून चरित्रार्थीचे साधन उपलब्ध व्हावे हा त्यामागचा हेतू होता व आजही आपण हाच हेतू पुढे ठेवून शिक्षण देत अहेत म्हणजे शाश्वत शिक्षण याचा अर्थ भविष्यात उपयोगी पडणारे शिक्षण होय.

माध्यमिक शिक्षण देतानाही शाश्वत शिक्षणाचा विकासाचा विचार केला गेला आहे. माध्यमिक शिक्षण देताना शिक्षणाची काही उद्दिष्टे ठरविली हे शिक्षण मानवाच्या वैयक्तिक गरजा पूर्ण करेलच परंतु देशाच्या व समाजाचाही गरजांची पूर्तता करण्यात शिक्षणाला यश प्राप्त होईल.

शिक्षणाने व्यक्ती व समाज या दोघेचे उन्नयन साधायचे आहे. व्यक्तीच्या बहुमुखी विकासाचे ध्येय त्याचबरोबर त्यांच्या समतांचा पूर्ण विकास हे शिक्षणाचे उद्दिष्ट आहे. थोडक्यात जीवन दृष्टी देणारे ज्ञान, आकलन, बुद्धी, विचार, तर्क कल्पना उपयोजन, विश्लेषण, संश्लेषण क्षमता, रसग्रहण, अभिरुची, वृत्ती, विकास ही शिक्षणाची सामान्य उद्दिष्ट आहेत. त्याचबरोबर व्यावहारिक क्षमतांचा, विकास, उदरभरणाची शक्ती, सर्जनशीलता, मूल्यसंस्कार, फुरसतीच्या वेळेचा सदुपयोग, समायोजन क्षमता इ. गुणांचे संवर्धन ही शिक्षणाची उद्दिष्टे आहेत.

विद्यार्थ्यांला माध्यमिक शिक्षण देताना शाश्वत शिक्षणाचा विचार केला जातो. पुढे हे शिक्षण कसे उपयोगी पडेल याचाही विचार केला जातो.

शाश्वत विकासासाठी खालील प्रकारचे शिक्षण दिले पाहिजे.

१) व्यक्तीच्या सर्वांगीण विकासासाठी शिक्षण :-

आजच्या शिक्षण पध्दतीमध्ये विद्यार्थ्यांच्या विशिष्ट कौशल्य विकासालाच वाव न देता सर्वांगीण व्यक्तिमत्व विकासाला प्राधान्य दिले पाहिजे. कारण बौद्धिक विकास चांगला झाला पण भावनिक विकास झाला नाही तर व्यक्ती बुद्धिचा वापर करून भविष्यातील पिढीसमोर अनेक संकटे उभे करू शकते.

२) ज्ञान व नैतिकता यातील समन्वयासाठी शिक्षण :-

व्यक्ती ज्ञानाच्या आधारे स्वतःचे हित साधतांना नैतिकतेला गौण स्थान देत आहे. आज जागतिकीकरणच्या युगात ज्ञानाला जास्त महत्त्व दिले आहे व्यक्ती समाजाचे त्यांच्याकडून केलेल्या अपेक्षा पूर्ण करण्यापेक्षा समाजात अनेक समस्या उभ्या करत आहे म्हणून आज शिक्षणात ज्ञान व नैतिकता यांच्यात समन्वय साधणारा विचार दिला पाहिजे.

३) जीवन कौशल्य विकासाचे शिक्षण:-

व्यक्तीला जीवनातील संघर्षमय प्रसंगाना समायोजनात्मक आणि सकारात्मक रीतीने सामारे जाण्यासाठी लागणाऱ्या क्षमता म्हणजे जीवन कौशल्ये होत म्हणजेच दैनंदिन जीवनात निर्माण होणाऱ्या विविध समस्या आणि गरजांना प्रभावीपणे सामोरे जाण्यासाठीच्या क्षमता विद्यार्थ्यांत विकसित करणारे शिक्षण म्हणजेच जीवन कौशल्याचे शिक्षण होय. आजची शिक्षण पध्दती जीवनापासून दूर जाताना दिसते कारण शिक्षणांचा उपयोग दैनंदिन जीवन जगण्यासाठी झाला पाहिजे त्यादृष्टीने आजच्या शिक्षणात बदल करणे क्रमप्राप्त ठरले आहे.

४) गुणवत्तेला प्राधान्य देणारे शिक्षण:-

आजच्या शिक्षणात गुणवत्तेपेक्षा गुणांना प्राधान्य दिले जात आहे. त्यामुळे विकासासाठी कुशल मनुष्यबळ उपलब्ध न होता कामचालाऊ मनुष्यबळ बाहेर पडत आहे. अशा मनुष्यबळातून साध्य केलेला विकास भविष्यात अनेक समस्या निर्माण करणार आहे. म्हणून आज शिक्षणात गुणवत्तेला प्राधान्य दिले पाहिजे.

५) निर्णय प्रक्रियेला विकसित करणारे शिक्षण:-

आज समाजात शिक्षणाचा प्रसार करून समाजाला परिस्थितीनुसार निर्णय घेण्याची क्षमता विकसित केली तर समाज हिताच्या दृष्टीने विचार करून योग्य वेळी निर्णय घेऊन स्वतःच्या समोरील समस्या सोडवता येईल. त्यासाठी आजच्या शिक्षणातून विद्यार्थ्यांमध्ये कार्यपध्दतीची माहिती देतांना त्यामध्ये निर्णय प्रक्रियेचा विकास साध्य केला पाहिजे

६) समाजातील सर्व घटकांसाठी शिक्षण :-

आजचे शिक्षण हे ज्याच्या जवळ आर्थिक संपत्ती आहे त्यालाच मिळत आहे कारण उच्च शिक्षणाची फीस सर्वसामान्यांना परवडणारी नाही आणि हा सामान्य वर्ग शिक्षणापासून वंचित राहिला तर विकासाला खिळ बसेल म्हणून आजचे शिक्षण समाजातील सर्व घटकांना समान पध्दतीने मिळाले पाहिजे तेव्हाच शाश्वत विकास होईल.

७) लोकांच्या भविष्यातील गरजांचा विचार करणारे शिक्षण:-

आजच्या शिक्षण पध्दतीमध्ये आजच्या गरजांच्या पूर्तीबरोबरच भविष्यातील पिढीच्या गरजा विचारात घेऊन शिक्षणप्रणालीत बदल केले पाहिजे, कारण आजच्या पिढीसमोर असलेली समस्या ही पुढच्या पिढीसमोर असलेली समस्या असेल का? असेल तर तीचे स्वरूप कसे असेल? याचा वेध घेणारी शिक्षणपध्दती आजच्या काळात राबविणे गरजेचे आहे. त्यादृष्टीने शिक्षणात भविष्याभ्यास शिक्षण संकल्पनाचा समवेश केला पाहिजे.

८) नैसर्गिक संतुलनातून मानवी विकास देणारे शिक्षण:-

आज मानवाने शिक्षणाच्या माध्यमातून विविध तंत्रज्ञानाचा वापर करून स्वतःचा विकास साध्य केला आहे. पण हा विकास करत असतांना पर्यावरणाकडे दुर्लक्ष करून विकास साध्य केला असल्यामुळे तो तात्कालिक स्वरूपाचा ठरत आहे. पण आपल्याला जागतिकीकरणातील विकासाची गाती शाश्वत ठेवायची असेल तर शिक्षणाच्या माध्यमातून विद्यार्थ्यांत रुजवले तरच शाश्वत विकास करता येईल.

९) स्वयं अध्ययनाला प्राधान्य देणारे शिक्षण :-

आज जागतिकीकरणात जेवढा जलदगतीने विकास होतोय तेवढाच माणूस परावलंबी बनत चालला आहे. तो प्रत्येक गोष्टीसाठी दुसऱ्यावर अवलंबून राहत आहे. त्यामुळे दुसऱ्यांचे सहकार्य थांबले की त्यांची विकासाची गती थांबते

म्हणून स्वयं:अध्ययनाला आजच्या शिक्षणपध्दतीत प्राधान्य दिले पाहिजे. त्यामुळे व्यक्ती स्वावलंबी बनेल. म्हणून प्रत्येकाला स्वयंम कार्य करण्यासाठी प्रेरणा देणारे शिक्षणात बदल हवेत.

१०)जगातील शिक्षण संस्थात समन्वय साधून दिले जाणारे शिक्षण :-

आज तंत्रज्ञानामुळे काही काळातच नवीन विचारप्रवाह पध्दती, तंत्रे उदयाला येत आहेत. त्यामुळे जगातील शिक्षण संस्था समन्वय असेल तरच अद्यावत ज्ञान, माहितीचा अभ्यासक्रमात समावेश करता येईल. आणि जगासमोरील समस्यांवर संशोधन करून त्या लवकर सोडविता येतील. बरेच विकासाचे क्षेत्र व विकासाचे कायदेशीर मार्ग शोधता येतील. त्यादृष्टीने शिक्षणात बदल करता येईल आणि ते बदल शाश्वत विकासाकडे घेऊन जातील.

११)शिक्षणात ICT चा वापर करून दिले जाणारे शिक्षण:-

आजच्या माहिती व तंत्रज्ञानाच्या युगात शिक्षणाचा प्रसार जलदगतीने करायचा असेल तर भारतासारख्या खंडप्राय देशाला ICT च्या माध्यमातून दूरस्थ शिक्षणासारख्या मार्गाचा अवलंब करून शैक्षणिक विकास साधता येतो त्याकरता शिक्षणाच्या माध्यमातून उद्बोधन करता येईल.

१२)गृहोद्योगाच्या तंत्रविकासनासाठी शिक्षण :-

भारतात आज औद्योगिकरणामुळे ग्रामीण अर्थव्यवस्था व उद्योगधंदे बंद आहे आणि कारखान्यात बनवलेला माल चढत्या भावाने गावात येतो. पूर्वी गावात उत्पादन घेणाऱ्या वस्तू गोडतेल,पेंड,चपला यासारख्या कारखान्यातून तयार होऊन येत आहेत. या प्रक्रियेमुळे गावात कोणताच उद्योग शिल्लक न राहिल्याने गावातील रोजगार नाहीसा झाला आहे. त्यामुळे गावाच्या विकासाची गती खुंटलेली दिसते. शहरेच विकसित होत आहेत पण शाश्वत विकासासाठी ग्रामीण भागात उद्योग सुरू केल्यास, पशुपालन, वने-जंगले यांचे साधारण ३०-४० टक्के उत्पादन ग्रामीण भागातच वापरले जाईल. म्हणून दैनंदिन गरजेच्या वस्तू गावात, परिसरात मागणी असेल त्याप्रमाणे गृहोद्योग तंत्रज्ञान वापरून गावाच्या महिला, तरूण यांना रोजगार उपलब्ध करून देणे शक्य आहे ते आज आपण शिक्षणाच्या माध्यमातून करू शकतो.

१३)भारताला आत्मनिर्भर बनविणारे शिक्षण:-

आपल्या देशाला आत्मनिर्भर बनवायचे असेल तर जनतेमध्ये निर्भयता स्व-सामर्थ्याची जाण असायला हवी. वेळप्रसंगी वैयक्तिक दृष्टिकोण बाजूला ठेऊन सामुहिकरीत्या घेतलेल्या निर्णयांची शिस्तबध्दरीत्या अमंलबजावणी करण्याची तयारी असायला हवी तसेच सर्वसामान्यांच्या भल्यासाठी काम करण्याची तयारी भ्रष्टाचाराविरुद्ध लढा देण्याची तयारी, अंधश्रद्धा, रुढी, परंपरा यांना नकार देण्याची तयारी अशा गुणांचा विकास करण्यासाठी आजच्या शिक्षणातून जाणीवपूर्वक प्रयत्न करायला हवे आहे कारण देशाची आत्मनिर्भरता ही नैसर्गिक साधनसंपत्तीच्या गुणवत्तेवर अधिक प्रमाणात अवलंबून असते म्हणून आजच्या शिक्षणात बदल गरजेचे जाणवतात.

समारोप:-

या सर्व बाबींचा विचार करता गुणवत्ता प्रदान शिक्षण हे वैश्विक आव्हान आहे. त्यासाठी अभ्यासक्रमाचा आशय आणि गुणवत्ता सुधारण्यासाठी प्रयत्न केले पाहिजेत. परीक्षा पध्दतीत सुधारणा केल्या पाहिजेत.संशोधन समाजाभिमुख होऊन त्यामुळे मानवी प्रश्न सुटले पाहिजेत. जगातील प्रत्येक देशातून सभोवतीचे वातावरण शैक्षणिक आणि गुणवत्ता प्रदान बनावे म्हणून प्रयत्न करावे लागतील शिक्षण संस्था व समाज यातील दुरावलेले संबंध अधिक मजबूत केले पाहिजेत. संस्थात्मक सहभागाबरोबरच शिक्षणाची सामाजिक जबाबदारी वाढली पाहिजे. शाश्वत विकासाचे तत्वज्ञान मनोहर आहे परंतु या तत्वज्ञानाची व्यवहार्य अंमलबजावणी कशी करणार यावरच विकासाचे भावी यश अवलंबून असणार आहे.

संदर्भ ग्रंथ

पारसनीस न.रा(२००८) शिक्षणाची तात्विक व समाजशास्त्रीय भूमिका, पुणे, नित्यनूतन प्रकाशन
पाटील लीला व कुलकर्णी विश्वंभर(१९८५) आजचे शिक्षण, आजच्या समस्या, पुणे, श्री विद्या प्राकशण
डॉ. भोसले रमा व डॉ. डोणे उज्वला (२०१०) शिक्षणातील बदलते विचारप्रवाह, कोल्हापूर, फडके प्रकाशन.
नानकर एल.एन व शिरोडे एस.एन(२००९) वर्तमान शिक्षणातील विचारप्रवाह, पुणे, नित्यनूतन प्रकाशन.
करंदीकर सुरेश (१९९८) मूल्यशिक्षण, कोल्हापूर, फडके प्रकाशन.

TRANSFORMING EDUCATIONAL INSTITUTIONS - A NEED AND REQUIREMENT

Prof. Kirti Dilip Chitte¹ & Dr. Bhushan Vasantrao Kardile²

(Assistant Professor), K.K. Wagh College of Education, Nashik, Maharashtra, India.

Email: kirtichitte82@gmail.com

(Principal), K.K. Wagh College of Education, Nashik, Maharashtra, India.

E.mail : bvkardile@kkwagh.edu.in

Abstract

With some special objectives, the society has developed the education society in order to develop the rituals and cultures of the social societies for the development and progress of humen, through which the reflection of the society can be seen. Same way the various efforts and steps to be taken for the development and the progress of the society. To create orthodox and stubborn society is not the aim of Education system, but so called Ivory tower educationalist experts decide objectives for the Education system and also frame the curriculum, which is not sufficient to reach up to the level of Sustainable development. Sustainable development is the basic need of the society and the individuals. For the same the education process should be supportive to achieve it. The learner should remain student, ever, to learn and adopt the new knowledge. This was published by UNESCO in the year 1959 in the publication – 'WORLD EDUCATIONAL CRISES' and it gave the dictum of lifelong education through which they conveyed the message of continuous education to society. In the year 1972 UNESCO had published the second report named-Learning to be. And gave the dictum for sustainable development. Further in the year 1984 UNO published the definition under the Chairmanship of Swedish Prime Minister Mrs. Blumtland, it explained the sustainable development means not only the fulfilment of present individual needs but it means a person should acquire the knowledge for the fulfilment of the present and future needs of an individual's without disturbing the lines of new generation of present society. In 1999 UNESCO published the 3rd report on education generally known as Jacques Delors, the title named as "Learning The Treasure With In" which explain the develop the productive society and the productive human, must adopt Four aspects of Education such as Learning for Co-Existence or Inter Personal Life, Learning for acquiring knowledge, Learning For Mastery over some skills, Learning for Self Investigation, in this way the role of Education in development of the society has widened, but to carry the responsibility under Education System do our existing Education system and the teachers carry enough potential to handle the responsibilities of sustainable development? But the answer to it is 'FLAT NO', because in our society we have lots of diversity in the culture as one society based on caste, creed, religion and linguistic differences and the Educational and social problems are difference and regional levels. Hence, the industrial sector uses Kaizan techniques to develop the industries in Japan, so observing the same technique in Education sector too, we need to solve the problems of Education filed and to develop.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

Introduction

Therefore Stephen has also argued the Action Research Techniques in Education. But today's Educational scenario is such that the progresses are of it is equal to the speed of Tortoise and we know that the society is transforming at fast pace and its speed is so fast that the Education is not copying with the speed of changes. So the present social changes are not properly reflected in the present Educational system.

It is generally argued that Education remains behind half a century than the actual current progress of society. Therefore, current system of Education is not capable of facing current and future problems. Then what about, "**India as future great power**" in 21st century.

Grate Educational thinker Ivan Illich proposed that society has created Education for its development and well being but present Education System is useless and non functional so, it should be demolished and the society should be free from set of Educational Institutes, these views are quoted in his famous book of the "D-Schooling" the society.

Transforming Educational Institutions - Need

Dr. B.R. Ambedkar the draft-man of Indian Constitution, had given a passionate speech, he stated that, "To develop the society of the equality, and equal justice every person must have the right to vote and must be given the equal civil and social right to every individual of the country". This is called the political equal rights but unless and until there will social and economic equality, then we cannot assure the existence of temple of democracy in India. He advocates the principle of opportunity including equality of Educational opportunity.

We got the independence 70 years back, we became republic 67 years back, but in this long run we fail to acquire social equality and justices. **Order of the day- In equalities.** Indian Education is a divided house and there are lots of differences between International Baccalaureate Organisation (IBO) Schools, which is run by local self government institutions. Therefore, in Indian society there is wide gap between have's and have not's. If we want to cover-up this gap we have to use Education as revolutionary tool for transforming Indian society and making it an important member of the world community. For that we have to change our present idea of Education, it means, only academic Education is not enough to give true Education to the learner which will be life Education. And this principle

was also proposed by **people like Shri.Karmaveer Bhaurao Patil**, who's Moto, was real Education means Education through self help. Hon'ble Mahatma Gandhi has also stated true Education is life Education, and while facing British Kingdom, he also has said My Life is My Weapon. In the present context the modern developed world which is specially European and American Countries, are progressing by Leaps and Bounds. These changes are occurring very fast. So the futurologist Alvin Toffler proposed these changes as "**Future Shock**" and has said there will be so many changes happening tomorrow, on the statement management wizard **Peter Drucker** has argued and said if you can't apprehend today, the relationship between today and tomorrow may be described by the magical number 36. For this purpose it is the duty of Education to prepare the learner to face the situation, strength fully. Not only knowledge is enough for facing the situation properly and effectively, but also knowledge should be used for uncommon, unknown and completely new knowledge and developing situation. In short knowledge should be turn into skills and this is the need of 21st century.

In 1970's Alvin Toffler- In his 3rd book '**Power Shift**' has stated towards learning society and also mention the society will be controlled by learning organisations. And real learner and there originations will be able to control, Social, Political and Economical Powers of the society. In the 21st century they will become makers and masters of the society. They will not only control a country but the whole world. In the human civilisations, Agricultural Revolution is the first revolution after that in the Middle Ages there was Industrial Revolution and in 20th century there was third revolution which is known as Scientific and Technological revolution called Super Industrial Revolution and 4th revolution took place in 21st century which is known as 'Nano Technology Revolution'. In this revolution the power of single molecule or particle is expressed. This revolution is ultra micro technological revolution. Hence in current situation there is huge importance to knowledge and skilful use of knowledge is wealth. Now a day's knowledge is marketable commodity. In the old ages the goods and the things were always exchanged mutually.

In the middle ages the medium of exchange is currency points or Rupees etc. But at present there is barter system of knowledge.

Transforming Educational Institutions - Requirement

Knowledge is the most costlier thing in the world. We see, some examples of the peoples- Bill Gates, John Allen, Mark Zuckerberg, and Warren Buffet. They came from very poor families. Now a days they are known as the richest persons of the world because of marketing their own knowledge. In this regards our Indian Education system is the most backward system in the world. We are unable to produce new knowledge, new concept and new innovation. So we have to representative now to change our Indian Education system. The first attempt was made in 1984 by Education Secretary Anand Swarup, Advisor Anil Bordia and Educationist Satyaprakash, they introduce new policy on Education with a report titled '**Challenge of Education**'. The policy was adopted by the development council of India which was consisting of the Chief Ministers of all the states of India. We need not only academic Education but also such a life Education which will make an individual to face all the problems of remaining life. In this regards, we owe lot of debt Karmaveer Bhaurao Patil whose Rayat Shikshan Sanstha, whose doctrine tells the entire learner 'Education through self is our moto'. They introduce the scheme of Earn and Learn that means the learner should acquire the knowledge and skill according to his intelligence and inborn abilities and try to fully develop himself. Also Paulo Freire, in his book 'Education of the Operaised' insists on use of dialogue method in teaching learning process

Everybody should not stop at the practical level of the development but should try and aspire for the optimum development at the same time; he shouldn't harm the social interest. There should be no conflict between personal and social development. Indian Education, now a day's lays more stress on academic performances and produces only the service seekers. Nobody try to be an Entrepreneur/Industrialist and create services for others. One thing that is to be remember that old is not always gold and only depending on old things will never make the life good because if we will only remain satisfied with old knowledge then real purpose of Education will not be served. Real Education always tries to increase the productivity & creativity of the learner. Bookish knowledge is useless for facing real problems of the life. According to the economist Dr. Gunnar Mirdal, non effective education system is greatest bane of India; through present Indian education system we are only producing learners with degree certificate and academic degrees. Today, Indian education system is '**One learning ghost producing more and more learning ghosts**'. So, they are

Copyright © 2018, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

unable to face the hardest life conditions. Jobs and services are limited in the numbers, the seekers are unlimited. Hence, many remains the unemployed and they can't cope with their needs and become frustrated.

Through Education we always try to increase the quality of life but if they attend Education, which is not able to fulfil basic and fundamental need. The need of the hour is to change the system and substance of Education. Education should be able to create self helped person by the age of 18 years. Because, at that stage a person not only become the voter but also a responsible citizen. Therefore, from std. 8th academic education should be supplemented with skill education. All learners should be given skilled education according to their attitude and interest. So that, the learners at the same time will become knowledgeable and industrious person. A confidence should be built in their mind that, they will be able to achieve and acquire their minimum essential needs with self help. This confidence should emerge at the end of higher secondary school education. In majority of advance countries after attaining the age of 18, youth gets apprentice job in the industries, recruited in military for minimum period of 2 years. They are not stopping their education; they are using their moto 'Earn and Learn'. The same system of education should be introduced in the frame work of education at 2020. Such education will gave not only self reliant citizens but also vigilant and democracy oriented voters. In make India, a progressive society, which will discard useless differences in the society such as superstitions, harmful rituals of the society and create emerging Indian society which will be proud of their culture and at the same time, all good things from other co-culture. The great poet Shailendra said:

'Jo jisse mila, sikha hamne, gairon ko bhi apanaya hamne.

Matlab ke liye andhe hokar, roti ko nahi apanaya hamne.

Yeh to ham

bhi kya, sab duniya kaheti hai,

ham us desh ke wasi hai, jis desh mai ganga baheti hai'.

Then and only then Indian education will be the real mirror of Indian society...!!!

References

- Agarwal, J.C. (2004). *Teacher and Education in Developing Society*. Noida: Vikas Publishing House Pvt Ltd.
- Bhat, A.M. (2006). *Quality Concerns in Education Jaipur* : Prem Rawat for Rawat Publication
- George, D. & Valan Arasu, J.G. & Agarwal, P. & Gupta, K.M. (2008). *Quality Education*. New Delhi: A.P.H. Publication.
- Murkhopadhyay, M. (2007). *Education for Global Society*. Delhi: Shipra Publication.
- National Council for Teacher Education. (1998). *Competency based and commitment oriented teacher education for quality school education (NCTE)*. New Delhi: NCTE Publication.
- Sharma, R.N. & Sharma, R.K. (2006). *Problems of Education in India*. Delhi: Atlantic Publishers.
- State Council of Educational Research. (2002). *Reflections on Education*. Pune: SCERT publication
- Tewari, A.D. (2009). *Teacher Education*. New Delhi: A.P.H. Publication.

SUSTAINABLE DEVELOPMENT THROUGH HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Ms. Suvarna Prakash Desale

K.K.Wagh College of Education, Nashik., E-mail : suvarna.desale@kkwagh.edu.in

Abstract

Sustainable development based research and education is the back bone of a nation. Moreover, sustainable development policies highlight the role of education which has become the need of the day to create the awareness among the students, researchers and teachers as well as in local communities for environment protection. In this context, Education for Sustainable Development carries important tools to enable the learners not only to be prepared for what their lives and career will require, but also to contribute for a more sustainable development and to take conscious decisions. To address the challenges within the Sustainable Development Goals requires only the willingness of education leaders and stakeholders to adjust their curricula and engage the teaching body towards the change our world demands. The present paper gives an overview regarding the role of research and higher education in the development of a country in sustainable manner. Research is the effective implementation of sensitization programs is the urgent need of the hour. Education is a very effective tool for sensitizing sustainability and it can be done with public awareness, education and training.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

Introduction:

To care about sustainable development means to accept responsibility for the well being of future generations and also our habitat. An affirmative attitude towards sustainability has to be an integral part of the moral foundation of our activities and of our lifestyle and this should be percolated in our education system in general and Higher Education in particular. This means that promoting sustainable development must be an important aspect of the educational agenda at all levels. It starts in kindergarten and it goes all the way to university level and beyond. It basically of a basic understanding of the problem of sustainability, an inspection of all aspects of our life under the criterion of sustainability and finally an active search for new methods and techniques to further sustainable development.

Development needs to be sustainable and should consider how to incorporate India's cultural richness and traditions of living in harmony with nature. Initiatives should be supported to integrate research. This requires an increase in education funding. There is also a need to reconcile current discipline-based educational structures with the trans-disciplinary

requirements of education for sustainable development. A new educational model is needed to develop the skills required to complex social, environmental and financial back up.

Indian universities need to be dynamic and adoptive to the changing needs and priorities of the society and should provide an arena of freedom to young minds. It is disturbing that the number of students opting for undergraduate courses in basic sciences is declining. The public-private partnerships will have tremendous influence on the development of technologies. There is a need for high level of funding for research, including contractual research. A critical as well as their budgets needs to be conducted to phase out obsolete activities and create necessary space for advanced research activities. The shifting from based one is now necessary to arrest the erosion in quality and the resource crunch. The institutes are under-financed and under-staffed. Effort can be made to harness the full potential of trained workforce and work culture. Along with necessary and inevitable quantitative expansion higher education. Institutions of higher education will find it difficult to meet the challenges of globalization of higher education, if one fails on this front. Emphasis on quality parameters becomes all the more necessary in the light of mushrooming of private educational institutions with the opening up of the Indian economy. Setting up of NAAC has sent the right and positive signals for generating and promoting awareness of the urgent of quality up-gradation of Colleges and Universities. The urgent need is to identify effective ways and strategies to expedite the completion of assessment, accreditation and re-accreditation by NAAC within a stipulated timeframe. One should encourage the notion of adjunct faculty which would enable outstanding scientists outside the university system to participate in teaching in universities. One step in this direction might be to create a fund to support teaching and research ventures undertaken jointly by faculty in universities and scientists of national laboratories. Industry too should come forward with scholarship for students and support to laboratories.

Sustainable Development:-Concept

Sustainable Development refers to a mode of human development in which resource use aims to meet human needs while preserving environment so that these needs can be met not only in the present, but also for generations to come.

The term 'Sustainable Development' became prominent after the Rio Earth Summit in 1992 which prioritized global environmental discussions and improved upon the initial

framework introduced at the United Nations Conference on the Human Environment, Stockholm in 1972. The resulting Rio Declaration on Environment and Development, however, advocated the role of education in preventing ecological degradation (Cleveland & Kubiszewski, 2007). There are many definitions of the term "Sustainable Development", but the most widely accepted definition is: "Development which meets the needs of the current generation without compromising the ability of future generations to meet their needs" (UN 1989).

In order to implement sustainable development, it became necessary to develop the ideas further in terms of defining what sustainable means and the relevance of development and distinguishing it from environmental education. Environmentalists and researchers recognized, though, that development patterns were harming the environment and that social problems were emerging. In an attempt to address these imbalances, a variety of models and frameworks were created to identify priority areas in sustainable development and ways to achieve progress by identifying economic, social and environmental goals through higher education.

The concept of sustainable development has in the past most often been broken out into three constituent parts : environmental sustainability, economic sustainability and sociopolitical sustainability.

Need of Education and Research on Sustainable Development

The overall aim of research and education is to empower citizens to make our education system sustainable especially in higher economic development but also in bringing positive social and environmental change. Unplanned development with only economic benefits in mind is resulting in form of global problems like pollution, poverty, climate change, energy crisis, gender equality, rising gap in rich and poor, world peace etc. These problems could be addressed if sufficient time and every is spent on education and research on sustainable issues especially in higher education for sustainable development is a world where everyone has the opportunity to benefit from quality education and learn the values, behavior and lifestyles required for a sustainable future and for positive societal transformation.

Action Plan :-

The initial, most basic model of sustainable development to evolve is referred to as the Triple Bottom Line (Elkington, 1994) i.e. finance, social and environmental based higher education. An action plan will impending barriers and probable solutions (Table 1) which would make India brighter to meet global challenges.

Barrier	Solution
Content oriented crowded curriculum	• Create space through a rigorous review of existing curricula
	• Construct skill and job oriented curricula.
	• Development of credible teaching material which are fully contextualized and relevant to each subject area.
Limited staff awareness and expertise	• Significant investment in staff development and capacity building.
	• Understanding institutional mission, vision and policy statements.
Lack of motivation	• Promoting exposure programs like visit to world class universities and interaction with the experts of that level.

Research in Higher Education :-

The gap that widens between knowledge and degree should be narrowed down. Research in all the above scopes is the need of hour where the future of higher education would play a decisive role. Research in higher education has its prime aim to improve the process of education. Research is an essential and powerful tool in leading man towards progress. Research must be a culture in institutes of higher learning to make India globally competitive. Most the researches have primarily been of academic nature and rarely attempts have been made to conduct studies having policy implications.

India is striving hard to emerge as developed nation by 2020 and education has to play an important role in producing global competitive manpower. Economic sustainability of a nation depends on education and research in higher education. The competitive world demands good quality education a sustainable development.

Organization of Research Conventions :-

Demand for quality education has led education system to initiate to catch the creativity among the learners. Organization of the research conventions like Avishkar and Anveshan for the students and the teachers are giving higher platform for the innovative minds. Presently , they are to boost research aptitude among the learners so they have themes in general. The participation in these conventions is part of selected institutes by the selected students due to lack of awareness among the learners. The above meets should prefer the themes of sustainable development. The institutes really committed to stop deterioration of life should organize the conventions at their quality judges. The present farce of formality should be the projects mandatory at the institution level and motivating the creative minds by the seed money and the recognition will definitely sensitize the learners.

Research Paper Publication :-

These are the days of publish or perish and many faculties and the departments have taken initiatives of publishing the journals. This is a very good sign for Indian higher education in the form awareness to enhance institutional quality. The institutes and the editors have the golden opportunity to prove themselves in their own eyes and elevate the institution in the eyes of the society. The institutes can devote one issue for the sustainable development as a multi disciplinary journal. This research activity could be carried forward by publishing the quality papers in quality journals.

Poster Presentation Competitions :-

To sensitize and provide viable solutions to the global problems the institutes can go for the poster presentations with the out of the box solutions by the creative minds of the institutes. The cluster of the institutes can be formed to give greater competitive touch to strengthen the research aptitude of the learners.

Classroom Level Seminars :-

To sensitize the learners the students seminars at classroom level can be organized cutting across the faculty line. The students can be motivated to present papers, and take part

in the discussions on the sensitive subjects mentioned in the area for research. The institute should take lead to motivate the learners to present their articles and papers.

Institutional Tie Ups and Collaborations :-

To educate the generations to come in the matter of protecting the environment the institutes can go for the collaboration with the different agencies that have devoted themselves for the cause of protection of life. Let the learners watch the contribution of the committed game changers in the field of sustainability and start thinking innovatively.

Devoting a Special Section in the College Annual :-

To promote research skills and inspire critical thinking among the learners, the institutes should devote a major part of the collegemagazine on the matter sustainable development.

Wall Paper Publication:-

The institutes should devote at least some issues of the wall paper for presentation of creative solutions from the learners to the global problems.

Institutional Participation in the National Missions :-

These are the days of collaboration to enhance and sustain the quality of the institution. To enhance the quality of research in the global problems the institutes should respond positively with responsibility to the national and international bodies with the mission to practice sustainability like National Solar Mission, Development and use of solar energy, Mission for sustainable habitat, National Water Mission, Extend forest cover, sustainable agriculture etc. are some of the missions.

Faculty Research Projects :-

Along with their specialization, the research should undertake research on sustainable development and go for Minor and Major Projects funded by different agencies. They should take lead in guiding the interested students to participate in research activities.

Institutional Benchmarking :-

To be socially relevant the academic institutes today should respond and redesign their mission statement to address the demands of the society. The above mentioned matters mentioned in the scope for research are to be addressed urgently. They have to fix the benchmarks of quality in the institution. To enhance the research in sustainable development the institutes can make it a benchmark to maintain the sustainability and contribute meaningfully.

Institutional Best Practices :-

To lead by example the institutions can make life on the campus acceptable to sustainable development and it should be in the form of institutional best practice as a model for its stakeholders.

Instituting Special Awards :-

The institutes can motivate the minds of the students and the faculty by instituting special prizes for the remarkable contribution through the research activities and publications on the sensitization of sustainable development.

Conclusions :-

This paper sets out the current state of progress on embedding higher education in sustainable development. The present scenario set in by the relevance of higher education calls for a prompt change in the knowledge society. It also identifies some of the barriers and their solutions to meet those challenging tasks. The significance of this paper is that it is comprised of relevance of research in higher education for sustainable development. Hence, education for sustainable development is an emerging imperative.

References :-

- Khedkar M. (2013) Action plan for Higher Educational Institutions for Sustainable Development. University News Vol. 51 No. 17 April 29, May 5
- Mistry D.M., (2013) Sustainable Development Sensitization through the Institutional Research Activities University news Vol no. 51 No. 17 April 19, May 5

Usma M, and Siddiqui M.J.A. (2013) Strategies Adopted for Promoting Research on Sustainable Development in Higher Educational Institutions of India University News Vol. 51 No. 17 April 29, May 5

<http://www.indjst.org.archive.vol.3.issue.3/mar10hiremath-31.pdf>

शिक्षणाची चिरंतन विकासातील भूमिका

प्रा. दिपाली वाल्मिक सूर्यवंशी & प्रा. भामरे योगिता भास्कर

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना :-

मानवातील सुप्तावस्थेतील उत्तमतेच्या गुणांचा विकास करणे म्हणजे शिक्षण. अशी व्याख्या थोर तपस्वी शिक्षणतज्ञ स्वामी विवेकानंदानी केली. यावरून केवळ ज्ञानाचा फायदा स्वार्थासाठी न करून १८९३ च्या शिकागो परिषदेत भारताचे प्रतिनिधी करणारे स्वामीजींनी संपूर्ण सर्व देशातील नागरिकांना बंधु संबोधून स्व:संस्कृतीची विशालतेची जाणीव करून दिली हाच ख-या शिक्षणचा हेतू मानवजातीचे हित व कल्याण साधले.

शिक्षणाने माणूस स्वार्थी व संकुचित, एकांगी, विकास, असमातोल, मानसिक, अस्वास्थ्यता असे अनेक समस्या ओढावून घेतल्या त्याचे कारण शोधता त्यांच्यात कमी होत चाललेली अंतर्दृष्टी केवळ भौतिक सुविधांतच सुख असते तर अमेरिक, जपान, सारख्या विकसित देशंसमोर ही समस्या उद्भवल्या नसत्या. त्यासाठी चिरंतर असा भविष्याचा विचारकरणअपर्यास ठरते. व त्यासाठी चिरंतर विकासमहत्वाचा आहे.

चिरंतन विकास :-

सातत्याने केलेली प्रगती व त्यास अंतर्दृष्टीची जोड हाच चिरंतन विकासाचा मुलमंत्र होय. वर्तमान समस्यांची सोडवणुक करताना भविष्यात्मक पिढीची गरजांचे भान ठेवून समतोल राखण्याचा जाणीवपूर्वक केलेला विकास म्हणजे चिरंतन विकास होय.

केवळ संकुचित, सुशिक्षित होउन चालणार नाही तर सुसंस्कृत झालो तरच परस्पर सामंजस्य शिक्षणतून सहकार्य व सहकार्यातून चिरंतन विकासाकडे मार्गक्रमण करता येणार आहे.

२) शाश्वत विकास संकल्पना :-

शाश्वत विकास ही संकल्पना युनायटेड नेशन्सच्या पर्यावरण व विकास ह्या १९९२ च्या रिओ जानेरो परिषद मोडली गेली **Sustainable** हा शब्द **Sustain** या क्रियापदापासून तयार झालेला आहे. **Sustain** म्हणजे **to help up** किंवा आधार देणे, उचलून धरणे किंवा पडू न देणे असा शब्दशः अर्थ होतो म्हणजे शाश्वत असा अर्थ होतो. या शाश्वतवादी संप्रदायात सत्यता किंवा वास्तवता येते. ज्यात ज्ञान व मुल्ये यांचा संबंध विचारधारेशी असतो. शाश्वत ही प्रणाली आजच्या काळात उदयास आलेली आहे. जे ज्ञान शाश्वत असते ते ज्ञान सत्यावर व सारस्वतेवर उभे असते. म्हणजे **Sustainable** चा अर्थ शाश्वत कि ते अक्षय आहे. ज्याची निर्मिती जरी आजच्या काळात झाली असली म्हणून आज बैध्दिक व भावनिक मूल्यांपेक्षा ऐहिक मूल्यांवर अधिक भर दिला जातो. मात्र प्राचीन कालखंडामध्ये व आजही चिरंतन मूल्यांचे पुर्नस्थान करून आपण सिध्द झालेले आहे. जीवसृष्टीत अनेक भौतिक वस्तू असून या प्रत्येक वस्तुंची वैशिष्ट्ये अलग अलग आहेत. या वस्तुंचे अधिक्य वा वैधिक्य महत्वाचे नसून त्याचे मुलभूत स्वरूप महत्वाचे आहे. ज्याप्रमाणे सृष्टितील इतर सर्वसजीवांपेक्षा मानव हा तर्क वा विचार करणारा बुध्दीजीवी प्राणी मानला जातो. ते मुलतत्त्व मानले जाते तेच ख-या अर्थाने शाश्वत वा सत्य आहे.

शाश्वत विकास म्हणजे असा विकास म्हणजे असा विकास की, जो करण्यासाठी वर्तमान काळातील विकासासाठीच्या गरजा भागवितांना भावी पिढीच्या विकासांच्या क्षमतांशी तडजोड न करणे.

Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations to meet their own needs (our common future)

कोणत्याही विकास करत असतांना त्यासाठी लागणारे घटक योग्य प्रमाणात वापरून त्यांचे जतन करून संवर्धन करणे हे शाश्वत विकासामध्ये अपेक्षित आहे. विकासाची प्रक्रिया आपण थांबवू शकत नाही पण हा विकास होत असतांना होणारे दुष्परिणाम आपण योग्य पध्दतीने विकास केल्यास कमी करू शकतो. किंवा दुष्परिणाम थांबवू शकतो जेणेकरून आपल्या विकासाच्या परिणामाची फार मोठी किंमत पुढील पिढीला मोजावी लागू नये उदा. जर आपणास एखादे धरण बांधायचे असेल तर ते धरण बांधणे आवश्यक

आहे का? पुढील ५० ते १०० वर्षात त्याची किती गरज भासणार आहे, त्यानुसार त्याचा आकार तेथील लोकांचे विस्थापन व पुर्नवसन, त्या धरणाखाली नष्ट होणा-या जैव विविधतेचे प्रमाण, पाण्याच्या वापराचे नियोजन, त्यातून वाढणारी क्षारता व त्यातून कमी होत जाणारे उत्पादन, त्यानुसार पर्यावरणात होत जाणारे बदल याद्वारे त्या प्रकल्पाची योग्य अयोग्यता पडताळून पाहता येते. याचे ज्वलंत उदा. चीनमधील महाकाय श्री गॉर्जेस धरण होय. या धरणाच्या प्रचंड महाकाय साठयामुळे पूर्ण भरलेले नसतांनाही त्यार पाण्याच्या साठयाचे परिणाम तेथील वातावरणावर होत आहेत. धरण परिसरातील तापमान थंड होत जाउन तेथील पर्जन्यमान घटत आहे. तसेच जुलै २००७ मध्ये या धरणाच्या सोडलेल्या पाण्यामुळे प्रचंड हानी झालेली निदर्शनास आलेली आहे. त्यातून पर्यावरणविषयक अनेक समस्या निर्माण झालेल्या आहेत. त्या समस्या व त्याचे परिणाम आजच्या विद्यार्थ्यांना न शिकविल्यास व त्यांना ते न समजल्यास त्याची फार मोठी किंमत भवी पिढीला मोजावी लागेल म्हणून भावी पिढीला शाश्वत विकास म्हणजे काय हे शिकवणे गरजेचे आहे.

जगातील कोणतीही शिक्षण प्रणाली ज्याच्यावर उभी आहे त्यास तत्वज्ञानाचे अधिष्ठान आहे. त्यामुळे शिक्षण प्रणालीस पूर्णत्व प्राप्त होत आहे. प्रत्येक राष्ट्राची ध्येये, उद्दिष्टे ही त्या राष्ट्राच्या अस्मिता गृहीत धरून निश्चित केल्या जात्रात त्यानुसार त्याला आकार प्राप्त होउन राष्ट्राचा आकृतीबंध ठरत असतो. प्रत्येक राष्ट्राच्या परंपरा, रुढी, संस्कृती, नैतिकता, धर्म, मूल्ये इ. घटक प्रतिबिंबित होतात तेव्हाच ते राष्ट्र शिक्षणाला ख-या अर्थाने रूप प्राप्त करून देते ते शाश्वत ज्ञान होय.

ब-याच तत्ववेत्यांच्या मतात शिक्षणाचा आकृतीबंध बदलविण्याचा विचार येतो व त्या दृष्टिकोनातून प्रयत्नही केले जातात. ते प्रयत्न आकृतीबंध व शिक्षणप्रणालीच्या परिवर्तनातून दिसून येतात. पण हे परिवर्तन झाले तरी राष्ट्राच्या अस्मितेशिवाय परिवर्तन घडवून आणता येत नाही हे विदारक सत्य वा शाश्वत स्वरूप होत. उदा. दररोज उगवणारा सूर्य हा दिवस म्हणून गणला जाता या दिवसागणिक येणारे अनुभव मात्र वेगवेगळे असतात. छंतु सूर्य न बदलता तोच रहातो तो नित्यनियमाने उगवतो व मावळतो म्हणजे त्याचे उगवणे व मावळणे हे शाश्वत सत्य आहे. तसेच शिक्षणतही नवनवीन संकल्पना, उपक्रम,

योजना, सिंध्दांत, उत्पत्ती, तंत्र, नावीन्य इ. नवीनता आणण-या आटोकार प्रयत्न होतो. परंतु राष्ट्राच्या ध्येय धेरणानुसारच त्या शिक्षणात बदल केले जातात हे शाश्वत सत्य आहे.

आजच्या आधुनिक युगात निर्माण झालेल्या जागतिकीकरणाने, उदारीकरणाने, खाजगीकरणाने, आंतरराष्ट्रीय पातळीवर अनेक समस्या निर्माण झालेल्या आहेत. उदा. प्रदूषण तापमानातील वाढ, एड्स, असाध्य रोग, नॉनो तंत्रज्ञान, दहशत इ. समस्यांना प्रत्येक राष्ट्राला व जगाला तोंड द्यावे लागत आहे. त्यामुळे जागतिक स्तरावरील व पृथ्वीवरील जीवसृष्टी वाचविण्याचा प्रयत्न होऊ लागला आहे. अनेक नैसर्गिक आपत्तींचा धोका मानवजातीला निर्माण झालेला आहे. वी समस्या जागतिक वा आंतरराष्ट्रीय स्तरावरही आहे. राष्ट्रीय ध्येय धोरणापेक्षा जागतिक वा आंतरराष्ट्रीय ध्येय धरणे अधिक महत्वाचे वाटू लागल्यामुळे शिक्षणातून शाश्वत ज्ञान आणणे क्रमप्राप्त झाले आहे.

३) शाश्वत विकासाची गरज :-

आधुनिक कालखंड विज्ञान नवनवीन संशोधने करून ज्ञानात भर घालीत आहे. खरच्या ज्ञानाची मानव सृष्टीच्या दृष्टिच्या दृष्टिने अतिशय उपयुक्तता आहे. ह्या ज्ञानाची मानव सृष्टीच्या दृष्टिने अतिशय उपयुक्तता आहे. ख्या ज्ञानाचासाठा एकाच राष्ट्राकडे न करता इतरांना देणे गरजेचे आहे. म्हणून इ-लर्निंग संगणक, नवतंत्रज्ञान यांच्या माध्यमातून ज्ञानाचे संप्रेषण आंतरराष्ट्रीय पातळीवर करणे ओघने आलेच हे सत्य आहे. त्यानुसारच शिक्षणावरही शाश्वत विकासाची बीजे रुजविण्याची महत्वाची जबाबदारी आलेली आहे.

१) व्यक्तीला स्वतःला विकास करण्यासाठी शाश्वत विकासाची गरज आहे.

२) विद्यार्थ्यांत आत्मबल, आत्मविश्वास व स्वासलंबन वाढवण्यासाठी

३) विद्यार्थ्यांना चिरंतन विकासाची दिशा देण्यासाठी

४) स्वार्थाच्या पलिकडे दृष्टि येण्यासाठी कृतीशीलतेला प्राधान्य मिळवून देण्यासाठी शाश्वत विकासाची गरज आहे.

उदा. वृक्ष लावणारे निघेनिया जाती, तळी विसावती सानश्र हे विचार निर्माण होउन वृझारोपण करणे.

५) पाणी अडवा पाणी जिरवा, झाडे जगवा, पर्यावरण जागृती घडविणे इ. विचार प्रत्यक्ष आचरणातून व विविध उपक्रमांद्वारे दिसून येतात. उदा. शेततळे उपक्रम, स्वच्छ मिनरल वॉटरच्या कंपनीचा टाकणे, स्वच्छ व सुंदर गाव, वृक्षारोपणाचे उपक्रम इ.

पर्यायी शिक्षण क्षेत्राशी संबंधित व्यक्तीवर असणार आहे. याची जाणीवच सुशिक्षितातुन नाहीशी झाली आहे. किंबहुना संशिक्षित व्यक्तीच पाश्चात्य चंगळवादी संस्कृतीत गुरफटलेली दिसते आहे. त्यांना संस्कृतीशी देणे-घेणे दिसत नाही. शिक्षणाने सुसंस्कृत पिढी निर्माण करणे, व्यक्तीचे उत्तम चारित्र्य घडवणे हेच शिक्षण व संस्कृती सहसंबंधाचे विवेचन सुसंस्कारावाचून शिक्षण व्यर्थ आहे एवढेच वैदिक काळात शिक्षणाचा हेतू हाच व्यक्तीचा चारित्र्याचा विकास करण्यासाठी संस्कृतीचाच आधार मानले जाते.

४) शिक्षण व संशोधन :-

शिक्षण ही निरंतर चालणारी विकासाची प्रक्रिया आहे तर चिरंतन विकासासाठी सात्याने पाठपुरावा करण्याची नियोजनबद्ध कार्यरत केलेली प्रक्रिया म्हणजे संशोधन होय. नव बदलांचा स्विकार करताना संशोधन आधारे त्याची समाजास असणारी उपयोगिता, पर्यायता वस्तुनिष्ठता यांचे परिक्षण करून निष्कर्ष मांडले जातात, त्याचे उपयोजन करण्याविषयक समस्या सोडवण्यासाठी संशोधनाचा आधार घेतला जातो.

विद्यार्थ्यांमध्ये जिज्ञासा, नवीउपक्रमाबद्दल आस्था निर्माण केल्यास विचार क्षमतेच्या आधारे सर्जनशिलतेचा विकास शिक्षणात केल्यास त्याच्यामध्ये संशोधन वृत्ती निर्माण करण्याची प्रमुख जबाबदारी शिक्षणावर आहे.

५) शिक्षण व समाज :-

व्यक्तीचे आधिकाअधिक सामाजिकीकरण करण्याची प्रक्रिया म्हणजे शिक्षण असे मत थोर शिक्षणतज्ञ जॉर्ज जेन यांनी व्यक्त केले. एखादी व्यक्तीने किती पदव्या मिळवल्या तरी समाजाशी तिचा संपर्क असेलच असे सांगता येत नाही. परंतू एखादी व्यक्ती समाजात प्रसिध्दी कमावते कारण तिचे समाजाशी असणारी एकता, सहानुभूतीची भावना होय.

शिक्षणाने माणूस घडवला पाहिजे त्याच्या ठिकाणी भावनांचे व्यवस्थापन करण्याची व माणसे जोडण्याची क्षमता विकसित झाली तरच तो स्वतःविकासाबरोबरच समाज पर्यायी देशाचे चिरंतन विकास

करण्यास मानसिक स्थिर सक्षम बनेल. मारलोच्या गरजांच्या श्रेणीत व्यक्तीची मान्यता व प्रतिष्ठेच्या गरजांची पूर्णत्व होण्यासाठी सामाजिक संबंधाचे भूमिका महत्वपूर्ण ठरते याचे भान शिक्षणात राहिले तरचे चिरंतन विकास होणार आहे. व्यक्तीच्या ठिकाणी I am not citizen of my country but I am citizen of whole world. या भावनेचे बीज याच मुद्यातून रोवले जाणार आहे.

6) शिक्षण व रोजगार : -

शिक्षण व देशाची अर्थव्यवस्था मानवविकास निर्देशक पाहता, सुशिक्षितांच्या प्रमाणवरच देशाचे उत्पादनाचा उच्चांक व व्यक्ती विकासाचे मोजमाप केले जाते. एवढेच नव्हे तर कुटुंबातही अशिक्षित

४) चिरंतन विकासात शिक्षणाची भूमिका :-

शिक्षण व्यक्तीचे संपूर्णत्वाचा विकास करत असेल तर विश्वकल्याणाचे दृष्टी देणारे शिक्षणातून चिरंतन विकास साध्य होणार आहे. शिक्षणाने केवळ माणसात परिवर्तन होणे अपेक्षित नाही तर ते परिवर्तन सुधरणत्मक विधायक असणे अपेक्षित आहे. त्याकरिता शिक्षण चिरंतन विकासात कोणती महत्वाची भूमिका पार पाडते याचा विचार करू.

- १) भविष्याचा वेध घेण्याची क्षमता
- २) भविष्याविषयी आखणी व बांधणी
- ३) शिक्षण : रूपापक व नवा दृष्टीकोण
- ४) शिक्षण : नवपध्दती व व्युहरचना
- ५) आजन्म शिक्षण : समाजाची स्वंदन
- ६) ताणतणव व्यवस्थपन
- ७) जागतिकीकरणतून आंतरराष्ट्रीय सामंजस्य

1) भविष्य वेध :

प्राचीन शिक्षणाचे ध्येय आत्मसाक्षात्कार असे होते. त्यातच सध्याचे आधुनिक शिक्षणात उपयोजन करण्याचे विचार करावयाचे तर भविष्यातील संभाव्य समस्यांचा अडचणीचा विचार करण्याची क्षमता शिक्षणाने विकसित करण्याचे आव्हान पेलले पाहिजे. केवळ यांत्रिक विज्ञानाच्या आधारे सर्वच समस्या सुटू शकणार

नाहीत तर त्यासाठी दूरदृष्टी असणे गरजेचे आहे याचे ज्ञान शिक्षणाने करून दिले तरच परिस्थितीचे योग्य आकनलन करण्यास व्यक्ती शिक्षणातून शिकणार आहे.

पुढील येणा-या संभाव्य बदलांचा स्विकार व समायोजन करण्याची तयारी ठेवणे भविष्यातील बदलावर काय परिणाम करतील त्याच्यात शिक्षणची भूमिका काय असेल याचा अंदाज बांधण्याची क्षमता शिक्षणाअभावी असली पाहिजे.

२) भविष्याची तरतूद :-

शिक्षण ही भविष्यातील मोठी गुंतवणूक मानली जाते. तर त्याचे नियोजन आखणी तितकीच काळजीपूर्वक करणे गरजेचे आहे. सध्या प्रत्येक ज्ञानाचा शाखांचा विस्तार झालेला दिसतो. परंतु तीच गुंतवणूक ठरेल कारण असे म्हटले जाते "If you fail ur plan ur plan become a fail" यासाठी शिक्षणाने सतत जेमतेने व सकारतेने नवबदलांचा स्विकार करून भविष्याविषयी आखणी करणे व्यक्तीस सक्षम बनवले तरच शिक्षणाचे चिरंतन विकासाचे कार्य यशस्वी पार पडणार आहे.

३) शिक्षणाचा बदलता दृष्टीकोन :-

स्पर्धेच्या युगात सक्षमतेने स्वःअस्तित्व टिकवण्यासाठी नवबदलांविषयी सकारात्मक वृत्तीचा विकास शिक्षणातून होणे गरजेचे आहे. एवढेच नव्हे तर व्यापकतेचा शिक्षणविषयक विकास व बांधीलकीचाही विचार करणे शिक्षणाने व्यक्ती मध्ये व्यापक दृष्टी निर्माण करणे शिक्षणाचे ध्येय आहे.

4) शिक्षणातून कार्यनिती :-

कोणतेही कार्य नियोजनाबरोबरच कार्यवाही करण्याची क्षमता शिक्षणातून निर्माण केली पाहिजे कार्यात यश मिळवण्याचे असेल तर त्याची परिणमकारकता वाढवाणारे कौशल्य व तंत्राच्या मदतीने अभिगम तयार करणे शक्य झाले पाहिजे शिक्षणातून स्पर्धेस प्रतिकार देणा-या कार्यनितीचा विकास करण्याची क्षमता शिक्षणातून अपेक्षित आहे.

५) आजन्म शिक्षण :-

'Knowledge is virtue' असे म्हटले जाते केवळ ज्ञान असून चालत नाही तर त्याचे उपोजन करण्यासाठी माहितीचे ज्ञानात रुपांतर ज्ञानाविषयी जिज्ञासा निर्माण करण्यासाठी शिक्षणाची भूमिका महत्वाची

ठरते. प्रत्येक देशाचा नागरिक हा सातत्याने स्वःप्रगतीत निरंतर प्रयत्नशिल असेल तरच पर्याय तो देशाच्या प्रगतीचा निरंतर विकास निर्माण करणारा असेल. जुन्या परंपरा चालीरीती त्याग करून सुक्ष्मनिरीक्षण बुद्धिप्रामाण्यता सौजन्यशिलता स्विकारण्याची तयारी केवळ निरंतर शिक्षणाचा ध्यास करणारा समाजच करू शकतो.

6) जागतिकीकरण :

अंतरराष्ट्रीय सामंजस्य सांस्कृतिक, सामाजिक, शैक्षणिक, घटकांची व्याप्ती वाढून ते एकमेकांशी जोडले जाणारी प्रक्रिया जागतिकीकरण होय. तर शिक्षण हेच सामंजस्य राखण्याची शिकवण दिली पाहिजे. के विश्वची माझे घर या उक्तीप्रमाणे देशादिशांत शांतता, समृद्धी, एकता निर्माण करण्याची प्रक्रिया आंतरराष्ट्रीय सामंजस्वाची भावना जोपासणे आवश्यक आहे. शिक्षणाने मानवाची अंतर्गत असणारी राष्ट्रीयत्व व संस्कृतीविषयक निरीक्षण, समिक्षण वस्तुनिष्ठपणे करण्याची क्षमता होत. याविषयी व्यक्ती केवळ सध्याची देशाची नागरिक नसून संपूर्ण जगण्याची नागरिक असल्याची भावना निर्माण करणे आंतरराष्ट्रीय सामंजस्य होय. ओलिव्हर स्मीथ म्हणतात.

7) ताणतणाव व्यवस्थापन :-

प्रत्येक व्यक्तीस समायोजन साधून जीवन जगू शकत नाही, त्या व्यक्ती त्यातून ताणतणाव निर्माण होवून त्याचा परिणाम आरोग्य व काम यावर होवून एकंदरीत आयुष्य उपहारचा होवू शकते.

व्यक्तीच्या अपेक्षा व वास्तव्य यांच्यामध्ये जुळवणी न झाल्यास ताणंची निर्मिती होते. शिक्षण म्हणजे व्यक्तीमत्वाचा विकास साधत असताना समायोजन क्षमतेचा विकास होय.

समारोप :-

व्यक्तीमत्व विकासातूनच देशाचा विकास व परस्पर सामंजस्यातूनच चिरंतन विकास साध्य करावयाचा असेल तर शिक्षणातील प्रत्येक घटकांनी जाणीवपूर्वक प्रत्येक अंगाचा सातत्याने विचार करण्याची गरज आहे. शिक्षणाची असणारी सहा क्षेत्रांचा विकास, विज्ञान, संशोधन, संस्कृती, सामाजिक संबंध व रोजगार क्षमता पुर्नविचार करण्यात महत्वाची भूमिका पार पाडल्यास चिरंतन विकासाचे ध्येय शिक्षणातून साध्य होणार आहे.

पर्यावरण शिक्षणातून शाश्वत विकास.

सुवर्णा पुरूषोत्तम बत्तासे

सहा. प्रा. के. के. वाघ शिक्षणशास्त्र महाविद्यालय, नाशिक

E-mail ID:- battase.s@gmail.com

Abstract

एकविसाव्या शतकातील मानवाने प्रगतीची उत्तुंग शिखरे गाठलेली आहेत. मानवाच्या लक्षावधी वर्षांच्या इतिहासातून असे लक्षात येते की, मानव प्राणी व निसर्ग यांचे परस्परांशी अतुट नाते आहे. निसर्गातील अनेक प्राणीमात्रांपैकी मानवालाच प्रचंड बुद्धिमत्ता लाभलेली आहे. आपली बुद्धिमत्ता, वाचाशक्ती, कल्पनाशक्ती व तंत्रकौशल्याच्या बळावर मानवाने स्वतःची प्रचंड प्रगती केलेली आहे व आजही करीत आहे. मानवाच्या या वैशिष्ट्यामुळे समाजप्रियतेमुळे त्याच्या भोवतीच्या नैसर्गिक पर्यावरणाला सामाजिक पर्यावरणाची सुध्दा जोड मिळालेली आहे. परंतु दुसरीकडे वैज्ञानिक प्रगतीमुळे नैसर्गिक व सामाजिक पर्यावरणाविषयी गुंतागुंतीच्या भयावह समस्या निर्माण झाल्या या पार्श्वभूमीवर पर्यावरण विषयक जागृती होणे आवश्यक आहे. वसुंधरा परिषद ही १९९२ ला ३ ते १४ जूनमध्ये एकूण बारा दिवस ब्राझिलमध्ये 'रिओ हि जानेरो' या शहरात संपन्न झाली. यातूनच संयुक्त राष्ट्रसंघ पर्यावरण आयोगाची स्थापना झाली. दिनांक ५ जून हा दिवस 'जागतिक पर्यावरण दिन' म्हणून साजरा केला जातो. भारतात १९८६ च्या राष्ट्रीय शैक्षणिक धोरणात दिलेल्या दहा भागाभूत घटकांमध्ये 'पर्यावरण संरक्षण' हा एक घटक होता. परंतु त्याचा अध्यापनात फारसा विचार झाला नाही. २००० सालच्या शालेय शिक्षणाच्या राष्ट्रीय अभ्यासक्रम आराखड्यापर्यंत सर्वच पर्यावरणविषयक जाणिवेवर भर देण्यात आला. पर्यावरण असंतुलन व प्रदूषण हा प्रश्न भारतापूरताच मर्यादित नाही तर जागतिक स्तरावरील प्रश्न म्हणून याचा सर्वत्र विचार केला जात आहे. या सर्व गोष्टींचा विचार करून लेखिकेने पर्यावरण विषयक महत्वाच्या मुद्द्यांची मांडणी पुढीलप्रमाणे करण्याचा प्रयत्न केला आहे.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

प्रस्तावना:-

आजच्या मानवाला जल, वायू, जमिनीची धूप, जमिनीची प्रत, लोकसंख्या वाढ, जंगलतोड, वन्य पशू-पक्षांची कमतरता, आम्ल पाऊस, ओझोन कवच रक्षण, वाळवंटात वाढ, पृथ्वीच्या तापमानात वाढ, जैविक भिन्नतेत तुटवडा, ऋतुचक्रातील बदल, जैविक व्यवस्थापन, खनिज तेल कमतरता, पूर, भूकंप इत्यादी समस्या भेडसावत आहेत. मानवी जीवन ख-या अर्थाने सुखी समाधानी राहावे म्हणून निकोप, सुंदर पर्यावरणाची नितांत गरज आहे. प्रत्येक समाज, प्रत्येक देश जगण्यासाठी आणि भरभराटीसाठी परिस्थितीशी झगडत आहे. विकसित देश निसर्गातील साधनसंपत्तीचे मोठ्या प्रमाणावर अपहरण करीत आहेत. प्रत्येक देशाचा आर्थिक विकास हा पर्यावरणावरच अवलंबून असतो. आजच्या विद्यार्थ्यांमध्ये पर्यावरणविषयक जाणीव व ज्ञान निर्माण करून पर्यावरण रक्षणाविषयी प्रयत्न करणे आवश्यक झालेले

आहे. विद्यार्थ्यांच्या मनावर पर्यावरणाच्या दुष्परिणामाची जाणीव, पर्यावरणाचे महत्त्व व पर्यावरणाविषयी प्रेम निर्माण करणे गरजेचे आहे.

भारताच्या सर्वोच्च न्यायानयाने राष्ट्रीय शैक्षणिक संशोधन आणि प्रशिक्षण परिषदेला (NCERT) पर्यावरण विषयक शिक्षण हा विषय म्हणून देशभर लागू करण्यासाठी शिक्षणक्रम विकसित करण्याचा आदेश दिला. त्यानुसार देशभर पर्यावरण शिक्षणाच्या सार्वत्रिक अंमलबजावणीला २००५-२००६ या शैक्षणिक वर्षापासून प्रारंभ झाला. विद्यार्थ्यांना अध्ययनासाठी प्रवृत्त करणे. पर्यावरण ज्ञान वाढीस लावणे, पर्यावरण शिक्षणाची तयारी इतर विषयांतून करून घेणे आवश्यक आहे.

पर्यावरणात जैविक व अजैविक घटकांचा समावेश होतो:-

१. जैविक घटक:- जीव असणारे ते जैविक घटक होत. पर्यावरणातील लहान-मोठे कीटक, सूक्ष्मजीव पक्षी, प्राणी, सर्व वनस्पतींचा जैविक घटकांत समावेश होतो. सजीवांमध्ये श्वसन, पोषण, हालचाल, पुनरूत्पादन उत्सर्जन इ. क्रिया आढळतात.

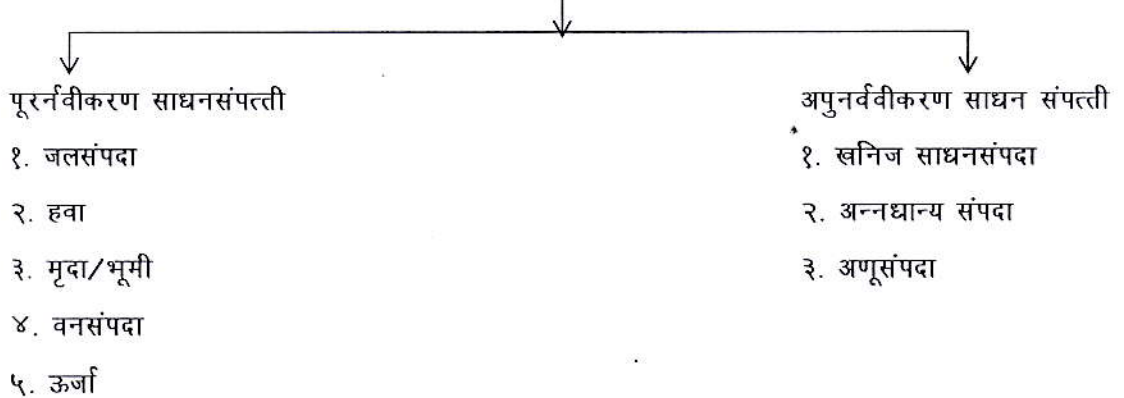
२. अजैविक घटक:- ज्यांच्यामध्ये जीव नसतो ते अजैविक घटक होत. पाणी, सूर्यप्रकाश, हवा, माती, हवेत व पाण्यात मिसळणारी रसायने, धूर, वायू, दगड यासारख्या घटकांना अजैविक घटक असे म्हणतात. ऑक्सिजन, नायट्रोजन, कार्बन, हायड्रोजन मॅगनेशियम, लोह, सोडियम, पोटॅशियम, सौर ऊर्जा ही अजैविक घटकांची काही उदाहरणे आहेत.

जीवनाशी संबंधित असलेल्या सभोवतालच्या सगळ्या गोष्टींना पर्यावरण म्हणतात.

पर्यावरणातील ज्या पदार्थांचा अथवा वस्तूंचा वापर मानवाद्वारे केला जातो त्या सर्व पदार्थांना किंवा नैसर्गिक साधनसंपत्ती म्हणतात. मानवाला मिळणारी साधनसंपत्ती ही शीलावरण, जलावरण व वातावरण यातून मिळत असते.

नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे दोन प्रकारे वर्गीकरण केले जाते.

नैसर्गिक साधनसंपत्तीचे प्रकार

साधनसंपदेचा वापर:-

ज्या साधनसंपत्तीचा एकदा वापर केल्यासदेखील नैसर्गिक चक्राद्वारे किंवा मानवी प्रयत्नांद्वारे त्या साधन संपदेचे पुनर्नवीकरण शक्य असते. त्या साधनसंपत्तीला पुनर्नवीकरण साधनसंपदा असे म्हणतात. पुनर्नवीकरणीय साधनसंपत्ती पुनर्नवीकरण म्हणून अस्तित्वात राहावी म्हणून अपुनर्नवीकरणीय साधनसंपत्तीचा काटकसरीने वापर करण्यासाठी मानवाची भूमिका फार मोठी आहे.

मानवाने या साधनसंपत्तीचा विविध पद्धतीने चुकीचा वापर करून पर्यावरणाच्या प्रदूषणात प्रचंड भर घातलेली आहे. यानंतरच्या पिढ्यांसाठी हे पर्यावरण उत्तम रितीने टिकवून त्यात योग्य प्रकारे वाढ होण्यासाठी विविध प्रदूषणांची उगमस्थाने, त्यांचे दूष्परिणाम व त्यवरील उपाययोजना माहित असणे गरजेचे आहे ते पुढीलप्रमाणे:-

प्रदूषणाची उगमस्थाने:-

जलप्रदूषण:- १. साडपाणी, टाकाऊ पदार्थ व कचरा, २. उद्योगातून उत्सर्जित होणारे पदार्थ, ३. कृषीक्षेत्रातील पदार्थ, ४. रासायनिक खते, ५. जलवाहतुक व अपघात, ६. उष्णता, ७. रासायनिक पदार्थ, ८. जंगलतोड, ९. मनुष्याच्या सवयी.

वायूप्रदूषण:- १. ज्वालामुखी उद्रेक, २. वायु, ३. टाकाऊ पदार्थ व मृत शरीराचे विघटन होतांना बाहेर पडणारे वायू, ४. फुलांचे परागकण, बुरशी व कवकांचे कण, ५. वनस्पती व प्राणी श्वासोच्छ्वास प्रक्रिया, ६. जनसंख्या अतिरेक, ७. शहरीकरण, ८. वनांचा -हास, ९. ज्वलन, १०. जलद औद्योगिकीकरण, ११. कृषीक्षेत्र, एंड्रिन, डिमेक्रॉन नवाक्रान, डी.डी.टी., बी.एच.सी., किटकनाशके, १२. अवकाश किरणे रेडॉन, १३. मनुष्याचे अज्ञान.

ध्वनीप्रदूषण:- १. निवडक वेळी मेघांची गर्जना, २. फार मोठ्या समुद्री लाटांचा आवाज, ३. भूकंप, ४. ज्वालामुखी, ५. वादळाचे घोघावणे, ६. विविध प्रकारची यंत्रे, मशीन्सचे आवाज, ७. वाहनांचे आवाज, ८. विमानाचे उड्डान, ९. कारखाने, १०. उद्योग, ११. उपग्रह व अवकाश यानांची उड्डाने, १२. कडाक्याचे भांडण, १३. फटाके, विस्फोटक्यांचा आवाज, १४. अलार्म, १५. घंट्या, १६. बांधकामे

मृदा:- १. पूर, २. अतिचटाई, ३. क्षरणक्रिया, ४. अतिजलसिंचन, ५. वादळ, ६. वृक्षतोड, ७. कडा कोसळणे, ८. कृषीजल कचरा, ९. किरणोत्सारी पदार्थ, १०. किना-यांची झीज.

प्रदूषणाचे दुष्परिणाम:-

जलप्रदूषण:-

१. दूषित पाण्यामुळे शरीररचनेत बिघाड कावीळ, विषमज्वर, कॉलरा, क्षय यासारखे रोग होतात.
२. कपडे धुणे, जनावरे धुणे यामुळे साथींच्या रोगांचा फैलाव.
३. त्वचा रोग व कर्करोगांचा प्रचार होतो.
४. जलचर प्राण्यांचा नाश.
५. रासायनिक खतांमुळे शेत जमिनीत क्षारांचे प्रमाण जास्त तर उत्पादन कमी होते.
६. सेंद्रिय द्रव्ये व सूक्ष्म जीवांची वेगात वाढ त्यामुळे ऑक्सिजन प्रमाण जास्त झाल्याने जलचरांचा मृत्यू होतो.
७. पशुपक्षी संख्याघट जलस्रोत नष्ट होतात.

वायूप्रदूषण:-

१. ओझोन थरात पोकळ्या.
२. जास्त प्रमाणात कार्बन मोनॉक्साईड त्यामुळे अनेक आजार होतात.
३. कार्बनडायऑक्साईड वायू हरितगृह परिणामांमुळे निर्मित वायुमुळे प्रचंड तापमान वाढ परिणामी किनारी प्रदेश जलमय होण्याची शक्यता.
४. घशास कोरड, डोळ्यांची आग होते.
५. बेंझीनमुळे रक्तक्षय होते.
६. शिण्यामुळे-मध्यवर्ती चेतासंस्थेला धोका होतो.
७. फिनॉलमुळे प्लिहा, फुफ्फुसे, वृक्क, यकृत यांची हानी होतो.
८. ओझोन व अल्डीराइडसमुळे पोटाचे विकार उद्भवतात.
९. नायट्रोजन ऑक्साइडमुळे शेतातील उत्पादन घट होते.
१०. धुळ, धुके-प्रकाश यामुळे संश्लेषण क्रिया मंद, झाडांची वाढ खुंटते.
११. आम्ल पर्जन्यामुळे शेती, जंगल, जमिनी, इमारती व मानव हानी होते.

ध्वनीप्रदूषणाचे दुष्परिणाम:-

१. ८० तीव्रतेचा आवाज सतत पडल्यास तात्पुरता/कायमचा बहिरेपणा येतो.
२. रक्ताभिसरणावर परिणाम- उच्च रक्तदाब आजार होतात.
३. हृदयविकार परिणाम.
४. चित्र विचित्र आवाजांचा भास होतो.
५. शरीर अवयवात शैथिल्य.
६. अॅलर्जी, दमा, निद्रानाश बुद्धिभ्रंश इ. व्याधी होतात.
७. रोगप्रतिकार शक्ती कमी, हृदय, यकृत व मेंदुस इजा होण्याचा संभव असतो.
८. डोके दुखी, मळमळणे, ओकारी येणे इ. आजार चिडखोरपणा, अस्वस्थता आणि भावनात्मक असंतुलन होते.
९. लैंगिक क्षमतेवर परिणाम होतो.
१०. संभाषणात अडथळे निर्माण होतात.

मृदा प्रदूषणाचे दुष्परिणाम:-

१. कीटकनाशके, जंतुनाशके वापर जमिनीची उत्पादन क्षमता कमी व पिकांच्या वाढीवर परिणाम होतो.
२. वनस्पतीमधून आलेल्या औषधी घटकांमुळे मानवाच्या आरोग्यावर परिणाम होतो.
३. प्रदूषित मृदा विस्कळीत व झीज होवून सुपीक मृदा ओसाड होते.
४. वनस्पतीतील विषारी द्रव्यांचा अन्नसाखळीवर परिणाम होतो.
५. रासायनिक खतांचा अतिवापर उत्पादनक्षमता कमी होते.
६. जमीन खारेपणा व

पाणी संचयनामुळे कृषी योग्य जमिनी नष्ट होतात. ७. मृदा उत्पादन क्षमतेत घट, शेती उत्पादनात घट, अन्नधान्य कमतरता होते.

प्रदूषण नियंत्रण व उपाय:-

जल:- १. विषारी द्रव्ये पाण्यात न मिसळणे, २. नद्यांच्या पाण्यातच आंघोळ, कपडे, गुरे न धुणे, ३. निर्माल्य नदीत टाकू नये, ४. मनुष्याने चांगल्या सवयी अंगीकारणे ५. जलस्रोताजवळ स्वच्छता ठेवणे, ६. कचरा टाकू नये.

वायू:- १. लोकसंख्या वाढीस, २. कारखाने नागरी वस्तीपासून दूर असावे, ३. वाहनांमुळे हाणारे वायु प्रदूषणाचे यंत्रणेमार्फत काटेकोर तपासणी, ४. आरोग्य-विषयक जागृती, ५. वृक्ष लागवड, ६. अनावश्यक उद्योग व कारखान्यांना आळा, ७. कारखाना परिसरात विषारी वायू शोषणासाठी कारंजी, ८. आधुनिक इंधन सौरचूलीचा वापर, ९. कायदे, प्रचारबंदी व इतर प्रतिबंधनात्मक उपाय, १०. कारखान्यातील उंच धुराड्यांची गरज, ११. कोळसा वापरणा-या रेल्वे इंजिनांवर बंदी, १२. उच्चस्तरीय विमानोड्डानास बंदी, १३. शहरांची योग्य रचना, वाहनांची कोडी टाळणे, १४. शेती यंत्रात फेयॉन १२ ऐवजी १२फ १३४० या ओझोन पोषक प्रतिरक्षकाच्या उपयोग, १५. सी.एफ.सी. उत्सर्जन प्रमाणानुसार किंवा कर आकारणी.

ध्वनी:- १. ध्वनी प्रदूषण थांबविण्यास लोकांना उद्युक्त करून सहकार्य मिळवणे, २. कमी आवाजाचा वापर ३. सांस्कृतिक कार्यक्रम व सार्वजनिक उत्सवांमध्ये लाऊडस्पीकरच्या आवाजावर कडक सरकारी निर्बंध, ४. वाहतुक साधने, ध्वनिरोध आच्छादने कारखाना, ध्वनिरोधक यंत्रे, ५. विमानतळ व रेल्वे मार्ग शहरापासून दूर, ६. वाहनांकडून वाहतुकीच्या निमांचे काटेकोरपणे पालन, ७. ध्वनिप्रदूषण करणा-या जाहिरातींच्या गाड्यांना बंधन, ८. फटाक्यांचे आवाज रात्री सातपर्यंत निमित्त, ९. आवाजाचे परिवर्तन कमी होण्यास भितींवर ध्वनिशीषकांचे आच्छादन, १०. रेल्वे, विमाने आवाजावर नियंत्रण रचना व उपाययोजना असावी, रस्त्याच्या दुतर्फा डेरेदार वृक्षांची लागवड, ध्वनितीव्रता मंदावण्यास मंदावण्यास मदत.

मृदा प्रदूषण:- १. वृक्षारोपन, २. किटकनाशकांचा मर्यादित वापर, ३. वृक्षतोडीवर प्रतिबंध, ४. वनाविकास योजनांचा विकास, ५. जलसिंचनासाठी कालवे व नाले बांधकामास मजबूत सिमेंटचा वापर, ६. रासायनिक किटकनाशक जैविक क्रिया नाशकाचा वापर, ७. टाकाऊ कचरा व निरूपयोगी वस्तु योग्य विल्हेवाट, ८. कृषीजन्य कच-यापासून कंपोस्ट खत, बायोगॅस त्यापासून वीजनिर्मिती, ९.

दीर्घकालीन योजनांचा वापर, १०. टाकाऊ कच-याचा पुर्नचक्रीकरणाद्वारे उपयोग, ११. रासायनिक प्रदूषके असलेल्या मातीचा थर खरडून नवीन माती टाकणे.

शाश्वत विकासासाठी पर्यावरण:-

शाश्वत पर्यावरण विकासासाठी डॉ. जॉर्ज वाशिंग्टन कार्बर्ट एक महान कृषीशास्त्रज्ञ यांचा आदर्श जगाने डोळ्यासमोर ठेवला पाहिजे. डॉ. कार्बर्ट यांनी निसर्गावरील प्रेम, सूक्ष्म निरीक्षण या गुणांमुळे वनस्पती व कृषि रसायन शास्त्रात अनेक संशोधने केली. पिकांना कीडींपासून संरक्षणासाठी प्रतिबंधके, संकरित बियाणे शोधली. शेतीत उत्पादन वाढीसाठी सुधारणा, फिरते कृषिविद्यालय, शेतक-यांना मार्गदर्शन, प्रात्यक्षिके, 'केमर्जी' (वनस्पतिजन्य पदार्थांचे विघटन व संयोगीकरण) ही नवीन शास्त्रशाखा व त्याच्या सहाय्याने उद्योगक्षेत्रासाठी अनेक वस्तू उत्पादित केल्या. शेतीमाल हा उद्योगक्षेत्रासाठी कच्चा माल म्हणून प्रायोजित केला.

समारोप:-

अधिकाधिक उपभोगांच्या हव्यासामुळे

एका विचित्र वळणावर

सारी मानवजात येऊन ठेपली आहे.

आता आपल्या सर्वांपुढे केवळ दोनच

पर्याय उरलेले आहेत.

नैसर्गिक साधनसंपत्तीचा विनाश करणा-या

आजवरच्या या आत्मघातकी मार्गावर

हताशपणे वाटचाल करायची

किंवा परत मागे फिरून कार्बर्टने

दाखवलेल्या नैसर्गिक साधनसंपत्तीच्या

संवर्धन-विकास-उपयोग-पुर्नभरण

या शाश्वत कृषिसंस्कृतीचा स्वीकार करायचा

भावी पिढ्यांच्या सुख समृद्धीचा पाया

घालायचा असेल तर डॉ. जॉर्ज वाशिंग्टन कार्बर्ट

यांचा आदर्श आपण डोळ्यासमोर ठेवायलाच हवा.

संदर्भग्रंथ:-

कुलकर्णी, दि. (२००७) निसर्गायण, राजहंस प्रकाशन, पुणे.

कुलकर्णी, दि. (२००७) हसरे पर्यावरण, राजहंस प्रकाशन, पुणे

भांडारकर, के.एम (२००६) पर्यावरण शिक्षण, नित्यनुतन प्रकाशन, पुणे.

पारसनीस, हे. व बहुलीकर ज. (२००४) पर्यावरण शिक्षण, नित्य नूतन प्रकाशन पुणे.

शेवतेकर, एस. (२००५) उपयोजित पर्यावरण शिक्षण, लातूर सुरभारती प्रकाशन

पर्यावरण शिक्षण, प्रशिक्षण घटक संच, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद पुणे:

३०

पर्यावरण शिक्षण, शिक्षक हस्तपुस्तिका, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद पुणे:

३०

गवाणकर, वी. (२००७) 'एक होता कार्बन', राजहंस प्रकाशन, पुणे.

कुरकुरे, पी. (२००९) अध्यापक विद्यालयातील प्रशिक्षणार्थ्यांना इयत्ता पाचवी व सहावीच्या विविध विषयात पर्यावरण शिक्षणाचे एकात्मिक पध्दतीने अध्यापनासाठी हस्तपुस्तिकेची निर्मिती आणि परिणाम कारकतेचा अभ्यास विद्यानिष्णात पदवीसाठी सादर केलेला अप्रकाशित संशोधन प्रबंध नाशिक य.च.म. मुक्त विद्यापीठ.

NEED OF EDUCATION FOR SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Prof. Ms. Sneha M. Gaikwad¹ & Prof. Ms. Pratibha L. Jadhav²

¹K. K. Wagh College Of Education, DGP Nagar, Nashik Road. smgaikwad1657@yahoo.com

²K. K. Wagh College Of Education, DGP Nagar, Nashik Road.

Abstract

The earth is our common home where we survive and develop ourselves. But survival and development are impossible without the environment. The environmental resources are limited but human needs are always growing. The earth cannot be made bigger and richer to supply our growing needs. On the one hand, our development activities should be enabled to continue in the long term. On the other hand, the future generations must get what we have got. So we must use the resources wisely, carefully and responsibly to let our coming generation live the comfort we lived. This is called sustainable development. Education is the most powerful weapon which can be used to change the world. Therefore education is essential for sustainable development. The present paper focuses on the concept of Sustainable development, meaning of education and its need for sustainable development.

Keywords: Sustainable development, Education

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

Concept of sustainable development -

According to Brundtland report "Sustainable development is development that meets the needs of the present without compromising the ability of future generations meet their own needs." This definition emphasizes that natural resources are vital to every one of us even the unborn future generations. It means resources like air, water, and minerals etc. which are essential to meet our needs. If we pollute the air, water, sources and deplete the non-renewable resources like coal, petroleum, natural gases etc... then future generations would suffer. Therefor the concept sustainable development emphasizes that we have no right to deny the right to life to future generation. The world's stock of resources not only meant for present generation but also for future generation. That is why it is our responsibility to use the environment judiciously to meet our needs of today, then bequeath them to our children and grandchildren so that they are able to meet their own needs as well.

Sustainable development is a broad concept it includes issues related to economy, environment and society i. e. Climate change, disaster risk reduction, biodiversity, poverty reduction, global warming, carbon sinks, weaker ozone layer, energy security, human population, over consumption and increasing population, pollution, financial crisis, environmental issues, sustainable consumption.

Copyright © 2018, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

Now the question arises, how can we achieve the sustainable development? The answer is through the education we can achieve sustainable development. Education is the process of facilitating learning, or the acquisition of knowledge, skills, values, beliefs, and habits. It is the process of receiving or giving systematic instruction, therefore through the education we can provide every human being with the opportunity to acquire the knowledge, skills, attitudes and values necessary to shape a sustainable future.

We can say **sustainable development through education means** including key sustainable development issues into teaching and learning. It also requires participatory teaching and learning methods that motivate and empower learners to change their behaviour and take action for sustainable development. Sustainable development through education consequently promotes competencies like critical thinking, imagining future scenarios and making decisions in a collaborative way.

Need of Education for sustainable development.

Main aim of education for sustainable development is to make aware each and every person on the earth about the need for sustainable development. With the process of education each person is to be provided with the opportunity to access the knowledge, values, skills and qualities, attitudes which are necessary to make sustainable future.

Education for sustainable development includes key issues regarding sustainable development in teaching and learning process. The issues like poverty, good health and well being, equality, environment protection, economic growth, human rights, peace, justice, pollution, climate change, biodiversity, etc. The education process shall motivate and empower the learners to change their behaviour and take responsibility of their actions for sustainable development. The education process will develop the various competencies of learners like critical thinking ability, environment analysis, logical reasoning for sustainable issues, decision making ability etc. Following points are helpful to understand the need of education for sustainable development.

- Through the Education learners can be equipped with the knowledge, skills and values to address social, environmental and economic challenges of the 21st century for Sustainable Development. Thus education can be made relevant.
- For Sustainable Development through the education it is necessary to use innovative, learner-centred approaches to teaching and learning. It empowers students and makes

them agents in the educational process, from early childhood to old age. It promotes learning beyond the boundaries of educational institutions.

- Education helps learners understand the situation, the outlook and the needs of people who live in other parts of the world or belong to another generation.
- Education helps Address Climate Change: 175 million children are likely to be affected by disasters related to climate change within the next decade. Education prepares learners to adapt to the impact of climate change and empowers them to address its causes.
- Education equips students with skills for green jobs that help preserve or restore the quality of the environment, and improve human well-being and social equity. It motivates learners to choose sustainable lifestyles.
- Through education it is possible to aware about how to balance our economic, environmental and social needs, allowing well-being for now and up-coming generations.
- Through education harmony can be brought between human beings and nature.
- The educational institutes and Universities are needed to restructure the pattern of their syllabus for various courses covering the various aspects of sustainable development in an interdisciplinary and holistic manner. Learners will develop one holistic personality within themselves with the education of sustainable development, which will make them responsible and a good human being.
- The education system shall include the values and principles of sustainable development in the learning process. Ethical behaviour, environmental behaviour, social behaviour, economical behaviour should be taught and inculcated among the learners with the help of effective value based teaching methods. Principles of sustainable development should be the part of regular curriculum of the education system.
- The education system should be organized in such a way as it would develop the decision making ability of the learners. It would develop the problem solving strategies and critical thinking ability with positive attitude for sustainable development. The learners will always be ready to overcome the challenges for sustainable development.
- To understand the necessity and responsibility of sustainable development and to develop a positive approach towards sustainable development the various effective and practical methods of learning can be used in the classrooms by the teachers. The methods like

literature, art, debate, drama, case study, field visit, presentations, project work etc can be used as regular teaching techniques for effective learning.

- Learners should be actively participated in the process of learning. Various methods can be developed to make all the learners participate in the process of decision making relating to formation of syllabus, design of the curriculum, content of the study material of all educational programs. This will develop the feeling of importance and integrity of learners towards the education and they will be matured and sincere towards the study.
- As the sustainability development is a global challenge and it has no any regional boundaries, it is a global issue; hence the educational syllabus shall be constructed with the global approach. It should not be limited to regional boundaries and regional challenges only. The education system shall deal with the local challenges and global challenges for sustainable development in the learning process.
- The education system must be developed on the basis of long term goals and long term plan of action to achieve these goals. The future problems should be studied in advance to avoid the problem or to face it with good solution. The content of the education shall be future oriented and applicable in long term also.

Conclusion:

Hence it is always a need for all of us to understand and learn to live together with sustainable approach. We have to understand the responsibility of our behaviour today having impact on the needs of the people and the planet in the future. It is true that the education system is the backbone for the development. Education informs alerts, enlightens, cultures, and empowers people and makes a person knowledgeable, employable, socially responsible and socially useful. The sustainable development depends on understanding the responsibility of our actions today having impact on future needs, and this understanding can be developed with the implementation of effective education system.

References:

- Jurgen S. & Ward C. H., "Sustainable Development: The challenge of transmission", published by Cambridge University, Cambridge, U. K.
- Jeffrey D., "The Age of Sustainable Development", published by Columbia University, Columbia. U. S. A.
- Banerjee S. & Chakrabarti A., "Development and Sustainability", published by Springer Publishers, New Delhi.
- Yadav N., "Higher Education and Sustainable Development", published by Springer Publishers, New Delhi.
- Copyright © 2018, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

COMMUNITY PARTICIPATION AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT

Prof. Waghmare Jayashri Dattatrey¹ & Amrut Rao²

¹K.K.Wagh College of Education, Nashik

²Head Mistress of K.K.Wagh Universal School, Nashik

Abstract

It has been found that to make development, sustainable it is better to mobilize the society rather than leading it, because once the self confidence in the people geneates it will not take along time for the flowers of development to blossom. Development is considered an inherent goal for all individuals and society. As India has the largest population of poor people, villagers. Indian population have various religion, cast, and community, So through this population we can develop our nation sustanaibly. Also through the community participation we can make good healthy, better environment, awareness of current problems and issues for sustainable development. Also we can make capacity building and decision making power ability inculcate in the society. Development is not about the delivery of goods to passive citizenry. It is about active participation and growing empowerment. Community Participation for sustainable development leads to empowerment of community self, because empowerment centres on individuals developing a critical understanding of their circumstances and social reality.

Scholarly Research Journal's is licensed Based on a work at www.srjis.com

➤ SUSTANAIBLE DEVELOPMENT CONCEPT:

There are many definitions of sustainable development but in 1987 which first appeared "Development that meets the needs of the present without comprising the ability of future generations to meet their own needs." (Bruntland 1987)

The ability of an organisation to develop a strategy of growth the development that continues to function identifinetly (World Bank - 1992)

Sustainability can be defined as the ability of system of any kind to endure and be healthy over the along term

There are various ways of defining sustainability in the context of development which depend on the perspectives and priorities of the stakeholders (cannon,1999)

"A sustainable society" is one that is healthy, vital, resilient, and able to creatively adapt to changing conditions over time.

From all this definition we can conclude that sustainable development to be defined by people themselves, to represent an on going process of self-realisation & empowerment. The community supposed to be brought in the focus through participation without community

Copyright © 2018, Scholarly Research Journal for Interdisciplinary Studies

becoming both the articles and engineers of the concept, the architect and engineers of the concept, sustainability development may not be achieved. Since the community is unlikely to take responsibility for something they do not own themselves.

The Challenges of meeting human development needs while protecting the earth's life support systems confronts technologist, scientist, policy makers & communities from local to global levels.

The 2030, Agenda for sustainable development was adopted at United Nations summit in New York from 25 to 27 September 2015, The agenda is broad and universal policy, Agenda with 17 Sustainable development goals (SDG,s) with 169 associated targets which are integrated and indivisible building on millennium development goals(MDG,s) the 2030 Agenda seeks to guide member states to transform their approaches to achieve inclusive, people centred and sustainable development with one left behind.

➤ **Community Programmes for Sustainable Development: -**

Environmental Awareness programmes :

In today's scenario, Biodiversity, Land Management, Water Management, Green Economy, & Extractive Industries etc. issues are arising in globally challenges for facing. So community participation is more important role can play in sustainable development. In the Environmental programme community should found the need of local society according to that some environmental programme can be arranged by community like Cutting trees are now a days a big issue. So because of that we can implement lectures and rally's, abhiyans, awareness programmes with posters & dramas. Through this we can aware the people about global issues and make them Empower for facing it.

1. Parent Counselling :

Adults, couple, families, and youth in India are experiencing many of the same personal and relational difficulties that globalisation and modernization bring to any nation (Carson 2004, Sonpar 2005) The children's of today are gearing up to become adult citizen of tomorrow. The growth is parallels to the future of our country, reflected quality of the presents and immediate family members are the only people the child has human interaction with and familiarity is a breeding ground of stagnancy. This Insists socable, practices such as empathy, friendship, participation, assistance, which turn out to be important in their adulthood 1. Enthusiasm 2. Frustration 3. Unemployment.

Approximately, 600 million population in India is younger than 25 years of age and close to 70% of the total population is less than 40 years of age Near baout 40% of the Indian Population is aged between 13 to 35 years that is defined as youth according to the national youth policy. Also, If we look at the medium age of the country and the average age of our leaders then it is clear that country's Median age is 25 years where as the average age of our cabinet minister is 65 years. Hence, there exists a gap in age which leads to a gap between thoughts even. If you check the history of India then also It is clear that youth can bring a huge change. Almost all our freedom fighters were young when they started their struggle for freedom that resulted in the freedom of our country. But this enthusiasm among today's youth is eloping some where leading to frustration and lack of zeal. The reason may be necessary burden in the form of competition, unemployment lack of Job skills and skill based job. Etc. Indian youth at present is also facing acute pressure in every field from getting job to performance at the job. So community can play very important role. Community can provide Counsellor therapist, School and college Counsellor, Carrier Counsellor, Rehabilitation Psychologists, Applied Behaviour Analysts, to give remedies or treatment for this types of problems.

In the coming decade, It is expected that the Indian Labour force will grow by more than 8 million per annum. More & more youth will enter in to the labour market so the real challenge in front of the policy makers is to create enough jobs in the market for this educated workforce so as to direct the youth and nation.

Conclusion: In conclusion, the research shows that we as society are faced with an uncertain future unless we change the way that we interact with our surrounding environment. The term "Sustainability" has been used so extensively over this period that it is in danger of becoming